

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н.
Каразіна**

**Факультет психології
Кафедра психологічного консультування і психотерапії**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Психологічні особливості творчої сфери жінок
середнього віку з різними типами інфантильних травм»**

Студентки 2 курсу групи ЗПС-61
Другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Психологія»
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Бєбик А.В.

Керівник доцент кафедри психологічного
консультування і психотерапії, кандидат
психологічних наук Харченко А.О.

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ ТВОРЧОЇ СФЕРИ ТА ІНФАНТИЛЬНИХ ТРАВМ.....	6
1.1. Поняття «творча сфера» в психології.....	6
1.2. Теоретичні та методичні можливості сучасної психології для розвитку творчого потенціалу жінок.....	20
1.3. Поняття «інфантильність» та «інфантильна травма».....	25
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	33
2.1. Опис та характеристика вибірки.....	33
2.2. Опис та характеристика методів дослідження.....	33
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	42
3.1. Опис та інтерпретація результатів дослідження.....	42
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. Творчий потенціал є першочерговою рушійною силою та невичерпним джерелом для становлення і повноцінного розвитку індивіда. Цей аспект активно розроблявся у наукових працях багатьох видатних вчених. У своїх дослідженнях вони глибоко аналізують сутність «творчого потенціалу особистості», розглядаючи його крізь призму як латентних (потенційних), так і явних (актуальних) характеристик людської природи. Сучасна наукова спільнота наголошує, що творчість як об'єкт системного наукового вивчення має виражену специфіку: її не лише досить складно повноцінно вивчати, але й однозначно описати. Крім того, інша суттєва складність, що стосується систематизації наукових розробок у галузі творчості, пов'язана із термінологічними невідповідностями при перекладі. У роботах західних фахівців широко застосовується поняття «креативність», яке, залежно від смислового навантаження, може позначати як «творчість», так і «творчу здатність», або ж «творче мислення». Водночас, в українськомовній науковій літературі, як правило, кожен із цих термінів означає окреме, чітко розмежоване поняття. Проте, існують роботи, де ці дефініції не диференціюються і досить часто взаємозамінюються.

У сучасному світі категорія творчості набула виняткового значення для всіх сфер людської життєдіяльності. Суспільний і науковий інтерес до діяльності, поведінки та особистого життя креативних індивідів залишається надзвичайно високим. На сьогоднішній день, вивчення творчого потенціалу та його кореляцій з особистісними якостями є одним із найперспективніших напрямків у психологічній науці.

Водночас, сучасний період відзначається істотним зростанням кількості психологічних травм, що безпосередньо підвищує актуальність питання психологічного здоров'я населення. Зокрема, зростає увага до так званих «ранніх» або «дитячих» травм, які справляють сильний патогенний вплив на психіку та формування особистості дитини. Це пов'язано з тим, що дитина, через незрілість, не має можливості адекватно відреагувати на травматичну

подію. Порушення ментальної складової людського здоров'я неминуче призводить до зниження загальної якості життя. Таким чином, виникає об'єктивна потреба вдосконалення та розширення психологічних і психотерапевтичних підходів шляхом включення відповідних методик для роботи з особами, які пережили інфантильні травми. Саме ці обставини визначили вибір об'єкта та предмету дослідження та сформувавши основні вектори його подальшої розробки.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні психологічних особливостей творчої сфери жінок середнього віку з різними типами інфантильних травм.

Завдання, зумовлені метою:

1. Провести теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми творчої сфери та інфантильних травм.

2. Виявити рівень творчих здібностей жінок середнього віку з різними типами інфантильних травм.

3. Визначити рівень самоактуалізації жінок середнього віку з різними типами інфантильних травм.

4. Виявити рівень гнучкості та оригінальності творчого мислення у жінок середнього віку з різними типами інфантильних травм.

5. Визначити рівень складності уяви, ступень фіксованості уявлень, гнучкості або ригідності уяви, ступень її стереотипності чи оригінальності у жінок середнього віку з різними типами інфантильних травм.

6. Визначити оцінку особливостей творчої уяви у жінок середнього віку з різними типами інфантильних травм.

Об'єкт дослідження: творча сфера жінок середнього віку.

Предмет дослідження: вплив різних типів інфантильних травм на творчу сферу жінок середнього віку.

Гіпотеза дослідження: рівень творчих здібностей жінок з травмами зради та несправедливості буде нижчим, ніж у жінок з травмами відторгнутості та приниження.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань та відповідно до мети дослідження були використанні наступні методи дослідження: теоретичні: аналіз психологічної літератури, систематизація та узагальнення даних; емпіричні: опитувальники та тести; статистичні (методи математичної статистики для обробки результатів дослідження).

Характеристика вибірки. Дослідження творчої сфери проведено серед жінок середнього віку (30-45 років). До участі в дослідження запрошувалися жінки саме цієї вікової групи, оскільки вважається, що у вказаному віці накопичуються не лише знання, уміння та навички, але й досвід, що є основою розвитку ключових компетентностей людини як здатностей, які дають можливість здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язувати проблеми.

Практична значущість. Проблема дослідження полягає у тому, що в сучасні дні велика увага приділяється розвитку творчої сфери особи. Вказане дослідження надасть змогу зрозуміти для яких типів травм творчість більш важлива і потрібна. За результатами дослідження можна бути проаналізувати те чи є більш характерною сублімація в творчий потенціал для певного типу інфантильних травм, чи ні, чи є важливою творча діяльність, з точки зору тренування травматичної напруги, для жінок з певним типом інфантильної травми.

Структура. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (налічують 40 найменувань, з них 3 іншомовних) та додатків. Роботу викладено на 65 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ ТВОРЧОЇ СФЕРИ ТА ІНФАНТИЛЬНИХ ТРАВМ

1.1. Поняття «творча сфера» в психології

Протягом майже п'яти століть у європейській гуманістичній думці не вщухають дискусії щодо природи специфічної людської здатності до творчості — вміння генерувати нові форми об'єктів, взаємодій, моделей поведінки та ситуацій у будь-якій сфері. Згідно з одним із визначень, «поняттям "творчість" охоплюються всі види формування та появи нового на протигагу існуючому, типовому чи стандартному» [6].

Обрії досліджень, присвячених темі творчості, нерозривно пов'язані з розв'язанням філософських, художньо-естетичних, психолого-педагогічних та соціокультурних питань. Зокрема, сфокусуємося на психолого-педагогічній проблематиці цього феномену. Психологія творчості — це галузь психологічної науки, що досліджує процес створення людиною нового та оригінального в різноманітних видах діяльності, а також вивчає механізми формування, розвитку та структуру творчого потенціалу (креативності).

Насправді термін «творчість» має тісний взаємозв'язок із дефініціями «творча діяльність» та «креативність». Під творчою діяльністю ми розуміємо такий вид активності людини, кінцевим результатом якої є створення чогось принципово нового. Це може бути як матеріальний об'єкт зовнішнього світу, так і інтелектуальна конструкція, що призводить до отримання нових знань про дійсність, або ж емоційне переживання, що відбиває нове ставлення до навколишньої реальності.

Пізніше у психологічному дискурсі виникло поняття «креативність» (від лат. creatio — творення). Ця категорія являє собою інтегральну характеристику особистості, що позначає творчий потенціал та творчі можливості індивіда. Креативність виявляється через інноваційні перетворення в усіх аспектах

людського існування: у мисленні, емоційній сфері, комунікації, пізнавальних процесах, а також в окремих видах професійної чи побутової діяльності. Структура креативності включає унікальне та своєрідне поєднання мотиваційних, емоційних, інтелектуальних, екзистенційних та комунікативних креативних компонентів, доповнене компетентністю в певній галузі.

Багатоаспектний аналіз психолого-педагогічних проблем креативності слугує переконливим свідченням глибокої зацікавленості сучасної науки у феномені творчості і, зокрема, творчого мислення. Психологія прагне розглядати специфіку творчої діяльності та мисленнєвих процесів саме через призму особистісних властивостей людини. Дослідники одностайно підкреслюють, що у реальному житті мислення не існує як суто інтелектуальний акт, а завжди нерозривно пов'язане з іншими психічними функціями. Воно відображає установку на пізнання, оцінку світу та його творче перетворення. За влучним твердженням Л.С. Виготського, мислить не мислення, мислить людина [12].

Поняття творчості демонструє широкий спектр тлумачень у межах різноманітних психологічних концепцій. Наприклад, у психоаналітичній теорії З. Фрейда [21] механізми творчості інтерпретуються як свого роду «замісні утворення». У них первинні потяги та емоції, завдяки процесу сублімації, знаходять часткову реалізацію у замаскованій символічній формі.

Учень З. Фрейда, К.Г. Юнг, пов'язував проблему творчої діяльності, зокрема в контексті художника, з «архетиповими» особливостями особистості та концепцією «колективне несвідоме». Якщо прийняти запропоновану Юнгом типологію особистостей, що поділяє їх на екстравертів та інтровертів, то для перших характерні «інсайти» свідомості, отримані переважно через інтелектуальну інтуїцію. Натомість інтровертам приписуються «осяння», які є результатом активного сприйняття зовнішніх впливів [16].

Низка дослідників, включаючи Дж. Гетдельса, Ф. Джексона та Л.С. Кюбі, відзначають схожість між власне творчим процесом і вільною грою

уяви, яка має багато спільних рис із дитячими іграми. Е. Шехтель вбачає джерело творчої свободи митця у формуванні особливої «відкритості психіки до зовнішнього контуру». Ю. Раудсепп, зі свого боку, стверджує, що присутність «чужорідного» елементу в полі уваги творчої особи може гальмувати розвиток «блискучої» ідеї. Ця теза слугує обґрунтуванням для використання техніки «брейнштурмінгу» («мозкового штурму»), ключовою особливістю якого є відсутність критики на етапі генерування креативних ідей [7].

Згідно з А. Маслоу, «первинна творчість» є невід'ємною властивістю людей, які є допитливими, живими та спонтанними, і які визнають свою ніжність, жіночність та мають виражену естетичну орієнтованість. З цією позицією солідаризується А. Кестлер, який вважає, що для успішної творчої активності необхідно мати живу інтуїтивну уяву для породження нових ідей. Ці ідеї не можуть бути виведені дедуктивно, а формуються шляхом артистичної творчої уяви. Приділяючи вирішальне значення символічному мисленню, А. Кестлер категорично заявляє, що «справжня творчість починається там, де закінчується мова» [34].

У своїй праці «Виховання мистецтвом» Г. Рід пропонує біологізаторське пояснення модерністських тенденцій у візуальному мистецтві. Він встановлює прямий та жорсткий взаємозв'язок між психофізіологічною будовою особистості митця та його схильністю до тих чи інших мистецьких течій [9].

Базові положення класичного психоаналізу знаходять підтримку й серед інших західних дослідників, хоча вони й вводять корективи щодо впливу соціальних чинників на формування художньої творчості. Однак, загалом, креативна діяльність ними визначається як похідна від сексуальних та агресивних імпульсів, а також загострення лібідозних установок на ранніх етапах розвитку індивіда. С. Клінкер наполягає, що художньо обдарована людина обов'язково повинна мати активну агресивність у боротьбі за свій талант. А. Вінкерт допускає можливість більш конструктивних відносин між творцем та об'єктивною реальністю. Проте він інтерпретує художню

самореалізацію лише як евакуацію зачарованого людського буття (екзистенції) від фатальної приреченості у «загубленому світі» [12].

Найбільш вагомий внесок у становлення психологічних концепцій творчості було зроблено науковцями ХХ століття. Особливої уваги заслуговує плеяда закордонних дослідників, які вивчали різноманітні аспекти мисленнєвої діяльності у контексті проблеми креативності. Серед них виділяються такі відомі психологи, як Е. Торранс, К. Тейлор, Дж. Гілфорд, К. Роджерс, та А. Маслоу.

Варто зазначити, що до початку досліджень Е. Торранса творче мислення розглядалося як регресивний розумовий процес, що знаходився на нижчому рівні у порівнянні з раціональними операціями. У психологічних інтерпретаціях (наприклад, Е. Кріса та Л. Кубі) логічне й раціональне фактично ототожнювалося, а креативність пов'язувалася з передсвідомими процесами, при цьому передсвідоме, своєю чергою, протиставлялося ригідному несвідомому.

Подібні концепції сягають витоків до праць Ф. Гальтона, які можна вважати першими систематичними дослідженнями у сфері психологічної теорії творчості. Наприкінці ХІХ століття Ф. Гальтон зосередився на вивченні інтелектуальної обдарованості, ґрунтуючись на вимірюванні коефіцієнта інтелекту (IQ). На основі підходів Ф. Гальтона сформувалося стійке уявлення про тотожність понять обдарованості та інтелекту. Однак, новітні погляди на психологію творчості та творчої особистості вступають у протиріччя з цією раніше домінуючою науковою тезою. Група вчених, очолювана Дж. Гілфордом, докладно довела, що з позиції прояву творчої активності, застосування гальтонівської моделі діагностики здібностей на ранньому етапі виключило б близько 70% найбільш креативних дітей[34].

У 1950-х роках Д. Н. Морган здійснив детальний огляд (аналіз) двадцяти п'яти дефініцій творчості, встановивши їхню спільну ключову ознаку — продукування чогось неповторного . Найтипівіші та найбільш деталізовані

системи класифікації підходів до визначення феномену творчості були запропоновані К. В. Тейлором та Е. П. Торрансом [28].

К. Тейлор, інтерпретуючи творчість як механізм розв'язання проблем, внаслідок якого долається поріг складності та генерується певний новий результат, на основі опрацювання наукових джерел сформулював декілька основних категорій (типів) тлумачення цього явища:

- 1) Творча діяльність як формування (синтез) цілісної нової структури (цілісності).
- 2) Креативний процес, що призводить до виготовлення (вироблення) принципово нового, зокрема, створення інноваційного продукту.
- 3) Творчість у вимірі самореалізації або діяльності свідомості у «незайманій зоні», тобто у недослідженій сфері, яка не лімітується попереднім досвідом.
- 4) Явище творчості як взаємодія (динаміка) ментальних компонентів (психічних структур) індивіда, описана в термінології психоаналізу (Его, Ід, Супер-Его).
- 5) Мисленнева діяльність, спрямована на пошук рішень (розв'язання), де креативним чинником є саме мисленневий процес.

Класифікація Е. Торранса додатково включає два важливі аспекти дослідження сутності креативності [19]:

Творчість як цілісна (інтегральна) ознака індивідуальних рис людини.

Творчість як культурне явище — результат життєдіяльності, що має духовну та соціальну цінність.

У межах своєї класифікації Е. Торранс інтегрував додаткові суттєві виміри для розгляду сутності творчості [40]: по-перше, як цілісну характеристику індивідуальних психологічних властивостей особистості, і по-друге, як культурний феномен — результат життєдіяльності, що підлягає духовній та соціальній оцінці.

У його інтерпретації, наукові підходи до теорії творчості зосереджуються на таких ключових аспектах:

1) Дефініція новизни — ідея, що є невідомою (новою) як для самого творця, так і для сучасної йому культурної спільноти.

Оригінальність — нестандартний погляд на проблему чи об'єктивну реальність, який протистоїть конвенційним, буденним чи загальноприйнятим установам.

Характеристика розумового процесу, тобто мислення, що виділяється здатністю до аналогічного (асоціативного) мислення та взаємодією свідомих і несвідомих рівнів. Цей процес включає класичні етапи: підготовку, інкубацію (дозрівання ідеї), осяяння (інсайт) та подальший перегляд початкового бачення.

Прояв здібностей — розуміння творчості як маніфестації інтелектуальних можливостей, які безпосередньо забезпечують творчі досягнення.

Виокремлення різних рівнів творчості:

Експресивна, спонтанна творчість (характерна, наприклад, для дітей).

Продуктивна — це результати, як-от наукові чи художні продукти, що виникають внаслідок контрольованої вільної гри.

Інвентивна (Винахідницька), що включає креативність у сфері матеріалів, методик та технічних засобів.

Інноваційна — саме стратегічний підхід, спрямований на вдосконалення вже існуючих об'єктів чи процесів.

Емерджентна, тобто така, що породжує. Це означає висунення абсолютно нового принципу, який може організувати нові напрямки та наукові школи [40].

Наукову позицію Торранса можна охарактеризувати як підхід до творчості, в центрі якого перебуває відчуття невідповідності (складності розривів) в інформації та усвідомлення браку елементів. Саме це усвідомлення стимулює висунення гіпотез, їхнє розв'язання, перевірку й оцінку, а також перегляд і повторну верифікацію задля знаходження оптимального результату. З позиції природи мисленнєвих процесів, креативність трактується

Торрансом як інсайт — тобто, як синтезуючий розумовий акт, внаслідок якого формуються нові асоціації ідей, думок і фактів.

Схожий погляд на сутність творчості поділяють Р. Мей та А. Ротенберг. Р. Мей акцентує, що творчий процес виступає як «надраціональний» механізм, що об'єднує інтелектуальні, вольові та емоційні функції. А. Ротенберг стверджує, що креативність є формою мислення, яка якісно перевершує звичайні логічні та раціональні міркування [39].

Психологічні характеристики креативного мислення містять чітко виражені типологічні ознаки, що безпосередньо корелюють із поведінковою моделлю індивідів. Дослідження творчих людей, проведені такими вченими, як К. Тейлор, К. Кокс та Е. Роу, дозволили ідентифікувати сталі, архетипічні поведінкові риси. Особи, які демонструють яскраву творчу стратегію мислення, вирізняються толерантністю до невизначеності, готовністю протистояти перешкодам та їх долати, мотивацією до самовдосконалення (інтелектуального, духовного, соціального), помірною схильністю до ризику, прагненням до визнання та готовністю докладати зусиль заради цього визнання.

Такі індивіди зазвичай більш автономні у формуванні своєї взаємодії з соціумом. Вони, як правило, неконформні, мають виразну етичну позицію, можуть проявляти схильність до гри, спонтанності у поведінці, філософської іронії чи гумору. Крім того, вони менш схильні до симптомів тривожності, менш ригідні, впевненіші в собі, наполегливіші у досягненні поставленої мети та стійкіші до стресу. На думку низки дослідників, творча життєва стратегія виявляється не просто стратегією саморозвитку, але й ефективним механізмом виживання в жорстких умовах сучасності.

У контексті сучасних викликів та індивідуального досвіду особи, яка реалізує свій життєвий план, може бути розглянута:

Концепція актуалізації базових потенціалів К. Роджерса з її ідеалом «повністю функціонуючої особи».

Концепція самоактуалізації А. Маслоу з її ієрархічним принципом реалізації потреб, де найвищим рівнем є потреба в самоактуалізації — розвиток та втілення власних ідей, здібностей та особистої унікальності.

Слід зазначити, що психологічні підходи до теорії творчості, розроблені зарубіжними вченими, демонструють високу ступінь збіжності із загальним напрямком досліджень у вітчизняній науковій традиції [20].

Активний розвиток психологічної теорії творчості у ХХ столітті в українській традиції пов'язаний, насамперед, із формуванням цілісних концепцій мислення.

Слід згадати дослідження взаємозв'язку мови та мислення (О. Лурія), реальності та мислення, а також мислення людини та систем «штучного інтелекту».

У сучасній вітчизняній психології мислення інтерпретується як вищий пізнавальний процес, що забезпечує генерацію нового знання. Це активна форма відображення та креативного перетворення дійсності. Як зазначають деякі дослідники: «Мислення продукує такий результат, якого ні в самій діяльності, ні у суб'єкта на даний момент часу не існує». Під час розв'язання проблемного завдання відбувається трансформація не лише самої ситуації, але й мислення індивіда, яке виходить за межі чуттєво даного, тим самим розширюючи кордони пізнання [23].

Деякі дослідники приділяли першочергову увагу вивченню проблем творчості, виходячи з переконання, що саме у творчому процесі відбувається становлення людини, і лише через нього стає можливим розкриття її неповторної індивідуальності [27].

Мислення за своєю природою має категоріальний характер, а його ключовими формами є поняття, судження та умовиводи. При цьому образ також набуває статусу категорії. Ця особливість пізнавальної діяльності корелює з релігійною та художньо-мистецькою практикою людства. З розвитком суспільства, культури та накопиченням інформації про навколишній світ, творче мислення інтегрується у складний процес

удосконалення знань та інструментів пізнання. Цей процес супроводжується появою нових понять і категорій, які наближають людину до досягнення об'єктивної дійсності, власного внутрішнього світу і, зрештою, до абсолютної істини, що розуміється як головна мета й ідеал пізнання.

Тріада «відображення – пізнання – перетворення» окреслює загальні функції мислення, у яких знаходять вияв творчі здібності індивіда. Роботи, що вивчають феномен біфункціональної асиметрії головного мозку, представляють собою особливий напрямок у дослідженні природи вищої психічної діяльності, яка безпосередньо виявляється у процесі створення чи сприйняття художнього твору. У науковому вивченні цього феномена знаходить своє розв'язання питання про психофізіологічні основи та сутність творчості [11].

Наприклад, для з'ясування функціонального розподілу півкуль, нейропсихологи досліджували співвідношення мови і музики на матеріалі розладів мовлення у композиторів. Виявилось, що навіть при ураженні мовленнєвих функцій, музичні творчі здібності можуть бути цілком збережені. Як зазначають дослідники, музика, особливо пізнання нових музичних форм та їх створення, належить до сфери генетичних функцій правої півкулі. Експериментальним шляхом встановлено, що немовля вже у перші години після народження реагує на музику правою півкулею, а на мову матері — лівою. Хоча музика і слово каналізуються у сприйнятті людини, здатність до осмисленого відтворення звуку є інтегральним (цілісним) процесом. Цей висновок має вирішальне значення для розкриття проблеми творчості як продуктивної форми взаємодії аналітичного та образного мислення [37].

Тут виникає критично важливий аспект, який переносить тему творчості з площини загальнофілософських та психологічних розвідок у сферу педагогічних завдань. Цей аспект зумовлений ситуацією в сучасній освіті, яка часто націлена на розвиток суто формально-логічного мислення, на оволодіння алгоритмами побудови однозначного рішення за схемою «акумуляція — відтворення інформації». Іноді ж акцент зміщується на

механічне запам'ятовування фактів, що посилюється тестовою системою контролю знань.

Уміння та навички, які формуються при такому типі навчання, характеризуються низькою варіативністю, негнучкістю та відсутністю потенціалу для розвитку. Це позбавляє учня можливості швидкої орієнтації у нових ситуаціях і перенесення набутих знань та способів роботи з ними на нові навчально-пізнавальні чи життєві реалії.

Проте, освітній процес не може бути редукований лише до репродукції (відтворення) готових знань. Складність сучасного соціального життя, стрімке зростання обсягів інформації та її швидке старіння вимагають інших якісних здібностей і навичок мислення, а також іншої парадигми знання — креативної. Це, у свою чергу, вимагає нових педагогічних методик [21].

У психолого-педагогічній науці заведено виокремлювати три рівні навчального процесу: репродуктивний (відтворювальний), виконавський та творчий. З погляду психології та теорії навчання, що на ній базується, репродуктивна діяльність виступає необхідним попереднім етапом пізнання перед творчою. Однак зупинка (фіксація) на цьому етапі обмежує суб'єкта навчання у широких пізнавальних можливостях, звужуючи як горизонт самого знання, так і набір інструментальних методів його отримання та засвоєння. Подібна психолого-педагогічна парадигма не сприяє повноцінному розвитку ні креативного мислення, ні творчого потенціалу особистості, які згодом мають бути реалізовані у соціально-професійній та культурно-творчій сферах життя.

Встановлено, що чим більше зусиль докладається у процесі виховання для досягнення домінування логіко-знакового мислення, тим більше ресурсів буде потрібно надалі для подолання його обмеженості. При цьому, якщо для індивідів із низькими творчими здібностями необхідна додаткова мозкова активація для розкріпачення образного мислення, то зусилля творчих особистостей, навпаки, спрямовані на певне стримування потенційних можливостей образного мислення. Основне завдання тут формулюється як

систематизація різноманітних ідей та трансформація задумів у завершені твори [14].

Творчість як подія думки органічно вбудована в комунікативний цикл: автор — твір — адресат. Адресат, у свою чергу, стає свого роду автором, коли засвоює повідомлення і робить його значущим фактом власного життя. У цьому контексті творче мислення не обмежується рамками комунікативної ситуації чи пошуком розв'язання окремих проблем.

Креативна діяльність є вчинок, аксіологічно (ціннісно) детермінований акт свідомості та вільної волі людини. У ньому прочитується глибинна координата особистості, її вищі ціннісні орієнтири, мотивації, цілі та життєві цінності. Тому теорія творчості має розглядатися не лише в психологічному, а й у духовно-культурному та особистісному вимірах, що є особливо важливим для педагогіки.

Слід наголосити, що саме цілісне осягнення і глибинне проникнення в сутність внутрішніх взаємозв'язків між предметами та явищами, а також бачення їх в онтологічній перспективі, лежить в основі будь-якої творчості — чи то технічної, чи духовної. Процес креації полягає у видозміні та розширенні раніше сформованої моделі, включно з моделлю знання, за рахунок інтеграції зв'язків і відносин, що були раніше не помічені. Розробка цього питання лягла в основу креативної психології та педагогіки, які разом з акмеологією виконують функції теорії та методології творчості [12].

Зростаючий обсяг знань та загальнокультурної інформації може занурити людину у стан розгубленості перед колосальним калейдоскопом явищ, подій, об'єктів та творінь людського інтелекту. З погляду стратегії мислення, функцію формування цілісного образу і, на його основі, розуміння реальності, може успішно виконувати образне мислення. Воно не скасовує логічне, а доповнює його і стимулює до творчості — до пошуку вищої логіки. Це є універсальна програма творчості, притаманна усім типам інтелектуальної діяльності: якщо творче відкриття художника завершується створенням

образу, то науковець продовжує розгортати цей образ до його трансформації у поняття [18].

Розвиваюче навчання, яке можна розглядати як універсальний методологічний підхід до формування як загальних, так і креативних здібностей індивіда, ґрунтується на трьох головних принципах: проблемність, діалогічність та індивідуалізація. Проблемність пов'язана з ідеєю, що центральна ланка засвоєння знань за своєю суттю схожа з процесом відкриття нового. Згідно з його теорією, психологічні передумови для становлення і розвитку творчої особистості охоплюють такі компоненти [25]:

- 1) 1) Домінування мотивації пізнання (когнітивної).
- 2) Дослідницька спрямованість активно-мисленнєвої діяльності.
- 3) Здатність досягати нестандартних або оригінальних рішень.
- 4) Можливість передбачати та прогнозувати результат пошукової (творчої, дослідницької) активності.
- 5) Наявність здібності створювати ідеальні еталони, які можуть забезпечувати високі естетичні, етичні та інтелектуальні критерії оцінки.

У психолого-педагогічній теорії проблемний підхід забезпечує активізацію пошуково-дослідницького мислення, переводячи засвоєння навчального матеріалу з репродуктивного на продуктивний (творчий) рівень.

Діалогічність визначається як психолого-педагогічний принцип, спрямований на формування емоційного комфорту між викладачем та учнем, а також усередині навчальної групи, з урахуванням емоційних реакцій. Індивідуалізація трактується як принцип надання психологічних інструментів, що сприяють особистісному саморозвитку учня.

На думку різних дослідників, розвиток креативного потенціалу відбувається через емоційну складову, оскільки у процесі засвоєння інформації саме через емоції здійснюється «особиста залученість (включеність) дитини» [18].

Це забезпечує формування засобів для вираження людської унікальності та неповторності індивідуальних властивостей особистості. Згаданий

психолого-педагогічний принцип був названий принципом трансформації когнітивного змісту в емоційний. Згідно з цією концепцією, цілеспрямоване виховання емоційної сфери у майбутньому дасть змогу побудувати гармонійні взаємовідносини зі світом і не втратити емоційно-творчого ставлення до нього у процесі професійної діяльності, навіть якщо вона не пов'язана безпосередньо з художньою чи соціально-гуманітарною сферами.

Концепція навчальної діяльності акцентує увагу на тому, що повноцінний навчальний процес має інтегрувати три ключові компоненти [8]:

- 1) Усвідомлення та прийняття учнями поставленого завдання.
- 2) Виконання активних навчальних операцій (зміна, порівняння, моделювання).
- 3) Дії самоконтролю та оцінки.

За умови, що учень розуміє навчальне завдання і смисл набутих знань, самостійно, активно та усвідомлено виконує дії з необхідним матеріалом, контролюючи та оцінюючи власні результати, у нього формуються навчально-пізнавальні мотиви. Це виявляється у зацікавленості до способів роботи та у розширенні спектру пізнавальних можливостей.

Система розвиваючого навчання може бути інтерпретована як психолого-педагогічний інструментарій для формування пізнавальної зацікавленості та моделювання розумових процесів, які є адекватними істинній творчості. Кінцевим результатом цього підходу є вироблення навичок пошуково-дослідницького ставлення до розв'язання теоретичних чи практичних завдань. Це дозволяє сприймати пізнання у процесі навчання як креативний процес набуття знань.

Проблемний метод повністю відповідає завданням креативної педагогіки [16]. Це відбувається завдяки двом ключовим чинникам:

По-перше, розвиток творчого потенціалу особистості здійснюється через розширення та поглиблення її інтелектуальних можливостей.

По-друге, він передбачає поєднання двох рівнів пізнання — емпіричного та теоретичного, які є необхідними складовими процесу осмислення культурних текстів та явищ.

Ефективність навчального процесу значною мірою визначається відповідністю між вимогами, які висуває педагог, і здатністю учня не лише сприйняти ці вимоги, але й трансформувати їх у внутрішній особистісний досвід. Це положення є одним із базових у концепції педагогічної творчості.

Очевидно, що результативність освітнього процесу багато в чому залежить від того, наскільки викладач здатний зацікавити учня, утримати його увагу, сформувати усвідомлену навчальну дисципліну та, найважливіше — пробудити пошукову активність. Інакше кажучи, педагог має сформувати в учня стійку мотивацію до навчання.

На наш погляд, другим ключовим теоретичним принципом, що забезпечує успішний розвиток творчих здібностей і мислення учнів (після концепції розвивального навчання), є система формування навчальної мотивації. Мотивація як комплекс внутрішніх психологічних чинників, що визначають початок, напрям і силу людської активності, належить до центральних проблем педагогічної психології.

Мотиваційна сфера охоплює мотиви (диспозиції), а також широкий спектр потреб — органічних, матеріальних, соціальних та духовних, які конкретизуються у вигляді цілей. Згідно з поглядами сучасних дослідників, зокрема К. Роджерса, Р. Мея, А. Маслоу, мотивація є одним із ключових структурних компонентів особистості. Потреба в самореалізації виступає фундаментальною умовою прояву творчої активності. Актуалізуючи цю внутрішню властивість учня, педагог стимулює розвиток його особистісного потенціалу.

Стати особистістю — означає прагнути до творчої самореалізації. Саме формування цілей, внутрішніх установок та духовно-культурних потреб становить основу сучасних педагогічних методик, на яких ґрунтується українська система освіти й виховання. [24].

Важливим принципом розвитку продуктивного мислення є застосування комунікативного методу в освітньому процесі. Його роль полягає не лише в активізації інтелектуальної діяльності учнів, а й у забезпеченні органічного поєднання навчальних завдань із виховними цілями.

У цьому підході навчання розглядається як форма міжособистісної взаємодії — процес спілкування між учителем та учнем, між тим, хто передає знання, і тим, хто їх опановує. Саме в такій взаємодії, що передбачає взаємне збагачення досвідом, відбувається становлення людини як професіонала, дослідника та творця. Така освітня комунікація формує суб'єкта творчого мислення, який стає спадкоємцем духовної та інтелектуальної традиції рідної культури.

Сучасне суспільство потребує особистостей творчо-продуктивного типу, здатних відповідати соціальним викликам. Тому теорія творчості виступає як фундаментальна методологічна основа, що має міждисциплінарний характер і об'єднує напрацювання соціогуманітарних і педагогічних наук. Її центральним об'єктом є людина як носій культури, для якої творчість стає невід'ємною частиною життєвої стратегії та способом існування.

1.2. Теоретичні та методичні можливості сучасної психології для розвитку творчого потенціалу жінок

При обговоренні феноменів творчості та креативної обдарованості неминуче постають складні питання, що стосуються змісту та організації досліджень, а також їхньої адекватності щодо унікальної природи творчих проявів. Саме глибока прихованість цих проявів, особливо коли йдеться про інтуїцію чи свідомість, часто унеможливорює використання не лише стандартних тестових методик, але й, на перший погляд, витончених апаратурних експериментів.

Наприклад, щодо експериментальних спроб пошуку та фіксації очних рухів під час розв'язання різноманітних завдань (зокрема, при грі в шахи,

сприйнятті творів мистецтва та ін.), у науковій спільноті існує скептична позиція. У цьому контексті, навіть відомі роботи В.П. Зінченка не змогли похитнути впевненості у безперспективності такого методичного втілення, принаймні, для вивчення творчого процесу, не кажучи вже про творчий потенціал [22].

Аналогічне критичне зауваження можна застосувати й до творчого потенціалу, який безсумнівно є інтегральною характеристикою особистості (що підтверджується вже згаданими складовими його структури). У цьому контексті значні очікування покладаються на біографічний метод. Водночас варто зазначити, що кожного разу його необхідно адаптувати та ретельно опрацьовувати, адже на сьогодні цей метод недостатньо розроблений і застосовується доволі обмежено.

За наявності відповідних умов біографічний метод може використовуватися спільно з опитувальниками, анкетами чи інтерв'ю, якщо особа, чия біографія вивчається, є сучасником дослідника. Якщо ж такої можливості немає, метод комбінується з аналізом продуктів творчої та професійної діяльності, а також мемуарів, листів і різних документальних джерел. Подібний комплексний підхід був реалізований, наприклад, під час дослідження творчої особистості відомого художника Михайла Врубеля [16].

Біографічний метод дозволяє відстежувати численні особливості проявів творчого потенціалу протягом тривалого часового проміжку.

Необхідно пам'ятати, що найкращим та найбільш об'єктивним критерієм для оцінки масштабу, характеру та спрямованості творчого потенціалу є, безсумнівно, самі продукти творчої діяльності — наукові відкриття, винаходи, конструкції, книги, опери, кінофільми тощо. Тут, зокрема, значний інтерес становлять питання розподілу різних творів у розгорнутому хронологічному плані, досягнення найвищих результатів (аспект акмеології), а також своєрідного ритму реалізації творчих піків (наприклад, оригінальна робота М. Перна «Ритм життя та творчість», де обґрунтовується ідея семирічного творчого циклу та його піків) [24].

Крім того, важливо було б проаналізувати прояви «моноталантів» та «політалантів», тобто випадки вузької спрямованості обдарованості або ж її багатогранності (поліфонії). Яскравими ілюстраціями поліфонічної творчості можуть слугувати Леонардо да Вінчі, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка.

На переконання деяких дослідників, книги та творчі доробки цих авторів можуть надати психологічну характеристику, необхідну для вивчення передумов розвитку творчого потенціалу, його стимуляторів і блокаторів, набагато більше інформації, ніж найекзотичніші комп'ютерні роздруківки тестових та різноманітних так званих лабораторних експериментів [31].

Протягом останніх десятиліть ХХ та на початку ХХІ століття психологічна наука активно прагне не лише аналізувати загальні характеристики творчої діяльності, але й розробляти спеціалізовані методи, прийоми та технології, спрямовані на стимулювання креативного пошуку, розвиток творчих здібностей та формування ефективних стратегій розв'язання різноманітних проблем. Ця робота не завжди проводиться в адекватних масштабах, але є цілеспрямованою.

Аналіз великого масиву літератури, присвяченої проблематиці творчості — галузі, що за останні десятиліття виокремилася у самостійний міждисциплінарний напрям на перетині психології, педагогіки, акмеології, філософії, медицини та інших наук (при провідній ролі психології) — дає змогу зробити висновок, що сучасні соціально-економічні трансформації суттєво підсилюють потребу в постійному розв'язанні нових, часто надзвичайно складних завдань. Для людини сьогодення, а тим більше — майбутнього, оволодіння творчими вміннями, стратегіями та інструментами стає не просто бажаним, а життєво необхідним як у професійній діяльності, так і в повсякденних сферах життя.

Деякі дослідники ще понад два десятиліття тому наголошували, що творчість має значення не лише для створення художніх чи наукових творів — романів, картин, симфоній або теоретичних гіпотез — але й для елементарного

виживання людини в мінливому світі. Це положення сьогодні здається абсолютно очевидним.

Усвідомлюючи актуальність цієї проблеми, ми тривалий час здійснювали аналіз ключових компонентів системи творчості, які, на нашу думку, є принципово важливими: творчого процесу, його продуктів, стимулів творчості, а також характеристик творчої особистості та творчої обдарованості [26].

Узагальнюючи отримані результати та залучаючи дані численних інших авторів, ми прагнемо здійснити хоча б попередню розробку (ескіз) загальної концепції творчої людини. Ця концепція формувалася протягом ХХ століття, особливо у його другій половині. Вона описує людину, пріоритетно орієнтовану саме на здійснення творчої, перетворюючої діяльності, яку вона сприймає як натуральну, сутнісну та визначальну для смислу свого професійного і повсякденного існування.

Творча людина розглядається нами як виразник найвищого ступеня розвитку, готовності до конкретних видів діяльності та до життя в цілому. Вона здатна до зміни стилів поведінки, пошуку виходів із кризових ситуацій та найбільш конструктивного й раціонального прийняття рішень у складних та екстремальних умовах. Окремі положення цієї концепції, зокрема ті, що стосуються вивчення творчої обдарованості, були викладені у наших попередніх публікаціях.

У зв'язку з тим, що питання вищих рівнів прояву креативної активності набуває дедалі більшої актуальності, ми вважаємо за необхідне зосередитися на вивченні таланту. Саме на цьому рівні творчої діяльності та обдарованості вищого порядку можна найбільш виразно досліджувати творчу особистість, креативну людину та її творчий потенціал. До загального кола питань, які варто розглянути в цьому контексті, доцільно включити такі ключові положення [29]:

Талант є однією з найвищих форм маніфестації обдарованості та творчих здібностей. Він своєрідно інтегрується у структуру конкретного індивіда і розвивається лише у сприятливих соціальних умовах.

Розвиток таланту передбачає наявність певного конструктивного дисонансу або діалогу у системі «особистість — середовище». Це неминуче спричиняє конфлікти різного рівня, за винятком тих, які здатні повністю нейтралізувати креативну активність індивіда чи колективу.

Соціальний смисл та значущість таланту детермінуються рівнями свідомості, сферою духовних і матеріальних потреб, спрямованістю особистості, а також її системою ціннісних орієнтацій та пріоритетів.

Психологічно визначальними у структурі талановитої особистості є тенденції до генерації оригінальних продуктів у науковій, технічній, літературній, мистецькій, виробничій та інших сферах.

Творча сутність таланту знаходить своє вираження у реалізації креативних стратегій реконструювання, комбінування та залучення аналогій, які слугують механізмами розумової діяльності обдарованої особистості.

Принципово можливим є досягнення рівня таланту індивідом (суб'єктом), який систематично виконує творчу діяльність. Така особа повинна мати яскраво виражені здібності до обраного виду діяльності та можливість самореалізовуватися у переважно творчих колективах або ж в умовах позитивно стимулюючої «індивідуальної лабораторії».

Однією з перспективних форм для раннього виявлення та спрямованого стимулювання творчої обдарованості (потенційного таланту) можуть слугувати спеціально розроблені системи та методи творчого тренінгу. Сюди відносяться, зокрема, розроблена нами система КАРУС, а також ціла низка інших підходів (Е. де Боно, Г.Я. Буша, брейнстормінг, синектика та ін.).

На поточному етапі вивчення таланту та розробки системи методологічних і методичних інструментів дослідження видається критично важливим систематизувати багатовимірний та поліконцептуальний матеріал щодо вивчення здібностей, обдарованості та геніальності, тобто самого

творчого потенціалу. При цьому необхідно здійснювати синтез цілої низки концепцій різних психологічних шкіл Сходу і Заходу (що, безумовно, є окремим і досить складним завданням).

У цьому ракурсі, як уже частково зазначалося вище, особливу увагу слід приділяти саме біографічному методу. Його потрібно не просто модернізувати, а фактично створювати заново, відповідно до сучасного стану нашої наукової галузі [7].

Ширший погляд на проблему творчого потенціалу особистості цілком логічно зумовлює необхідність включення до аналізу різноманітних складових. Ці компоненти мають вирішальне значення для визначення потенціалу та можливостей його реалізації. Вони, на жаль, занадто часто залишаються поза увагою як теоретиків, так і практиків.

1.3. Поняття «інфантильність» та «інфантильна травма»

Інфантильність визначається як особистісна незрілість або затримка розвитку, що характеризується фіксацією на попередніх етапах становлення. Інфантом вважають дорослу особу або підлітка, у якого домінують дитячі риси у зовнішньому вигляді чи поведінкових патернах [4].

У таких осіб спостерігається відставання у розвитку емоційно-вольової сфери. Вони не спроможні приймати серйозні життєві рішення, уникають відповідальності та реагують на труднощі подібно до дитини (істерики, плач, крик, демонстративна образа).

Які ж установки та стереотипи формують взаємини між дорослими та дітьми? Насамперед, існує соціальне усвідомлення різниці в статусах, що зумовлює співчуття до дітей, велику кількість пробачень, уникнення фізичних покарань, відсутність очікування конструктивного розв'язання конфліктів та низький рівень вимог — мовляв, «це ж дитина, що з нього вимагати». Саме цей стереотип інфант використовує як маску, щоб уникнути уваги, запобігти образам, ухилитися від з'ясування стосунків, забезпечити собі захист та поступки з боку оточуючих [24].

Інфантилізму схильні як чоловіки, так і жінки, проте серед чоловіків він зустрічається частіше. Чи знайомі вам «дорослі діти» віком 30-40 (чи навіть 20) років, які живуть із батьками та паразитують на них? Це типовий інфант. Дорослі діти рідко створюють власні сім'ї. Часто виснажені батьки пропонують їм різні варіанти, але їм і так комфортно: їх нагодують, помиють посуд, виперуть одяг і придбають новий. Якщо ж шлюб все-таки укладається, роль опікуна (матері) перекладається на плечі дружини. Чоловік зводить свою сімейну роль до комп'ютерних ігор, сну, прийому їжі та епізодичної роботи, залишаючись у відносинах на позиції дитини [6].

Жіноча інфантильність частіше знаходить прояв у нерозважливому способі життя (пропалюванні життя), відвідуванні клубів, караоке та казино. Дорослі жінки-інфанти уникають народження дітей, офіційного шлюбу та ведення домашнього господарства. Їхнє утримання забезпечують або батьки, або так звані «спонсори» [9].

Інфантильність нерідко помилково плутають із творчим типом особистості. Людей, які виділяються нестандартністю, безпосередністю, схильністю до всього яскравого, незвичного та нового, іноді називають «інфантильними», однак таке уявлення є хибним. Дійсно, у творчих особистостей можуть проявлятися окремі інфантильні риси — без цього було б неможливо настільки активно задіювати уяву та генерувати нові ідеї. Однак людина не є інфантильною, якщо такі риси не заважають їй повсякденному функціонуванню та міжособистісним взаєминам.

Творча особистість, незалежно від зовнішності чи естетичних уподобань, бере на себе відповідальність — як за власне життя, так і за взаємини з іншими. Вона самостійно забезпечує свої матеріальні потреби, вчасно оплачує рахунки, дбає про свій зовнішній вигляд, здатна обговорювати проблеми та конструктивно розв'язувати конфлікти. Тобто, за яскравими проявами індивідуальності — незвичною зачіскою, нетиповим стилем одягу чи любов'ю до мультфільмів — може стояти зріла, відповідальна й надзвичайно надійна особистість.

Інфантильна людина, навпаки, потребує постійного нагляду та опіки. Їй складно контролювати час, організувати своє життя, піклуватися про власні потреби чи зовнішність. Інфант часто не може прямо висловити свої бажання, очікуючи, що інші самі їх здогадаються. Він не здатен до матеріального самозабезпечення, схильний уникати відповідальності за стосунки та прагне змінювати інших замість того, щоб працювати над собою. Водночас його зовнішній вигляд може бути абсолютно стриманим та традиційним — інфантилізм не завжди має яскраві зовнішні маркери [12].

Визначити інфантильну людину досить просто, оскільки її поведінка копіює типові дитячі патерни. Зовні доросла людина-інфант демонструє такі характеристики [34]:

1) Егоцентризм. Тут у фокусі перебувають лише власні інтереси, потреби та почуття. Інша думка вважається неправильною, а світ обертається виключно навколо її персони.

2) Домінування гри. Якщо у дитинстві гра є провідною формою діяльності, то у інфанта вона зберігає свою перевагу. Це стосується не тільки безпосередніх ігор чи віртуального простору, але й надмірної концентрації на клубах, барах, розвагах та шопінгу.

3) Відсутність самостійності. Воля у інфанта розвинена слабо. Він завжди обирає шлях найменшого опору, орієнтуючись на задоволення і уникаючи необхідності розв'язувати проблеми.

4) Безвідповідальність. Така особа категорично заперечує відповідальність за свої дії та власне життя, перекладаючи її на інших (ці опікуни, як правило, знаходяться досить легко).

5) Неспроможність стратегічного планування. Інфант живе одним днем, не думає про майбутнє — своє здоров'я чи матеріальне забезпечення.

6) Неможливість самопізнання та самооцінки. Індивід не вміє робити висновки з пережитих подій і, відповідно, не накопичує життєвого досвіду.

7) Схильність до утриманства. Коли інфант виявляє небажання або нездатність обслуговувати себе самостійно.

Закладання інфантильності відбувається у дитячому віці, часто внаслідок неадекватної поведінки батьків [23]:

- 1) Придушення самостійності. Батьки забороняють дитині виявляти незалежність, особливо під час кризи 3 років.
- 2) Надмірний контроль. Недовіра до дитини, гіперопіка та надмірний контроль.
- 3) Жорсткі покарання. Суворе покарання за непослух (який часто є проявом самостійності), що відбиває бажання дитини робити щось самостійно.
- 4) Пригнічення особистості. Пригнічення волі, почуттів та особистості дитини (переконання у власній неспроможності, постійна критика, порівняння з іншими у негативному ключі).
- 5) Відмова визнавати дорослішання. Батьки не бажають визнавати факт дорослішання дитини та відпускати її від себе.
- 6) Реалізація батьківських амбіцій. Примус дитини до втілення нездійснених мрій та амбіцій батьків.
- 7) Культ особистості. Культивування особистості дитини, потурання її бажанням та виховання як «кумира сім'ї» (що формує переконаність у власній перевазі над іншими та вседозволеність).

Крім того, фіксація у дитинстві може бути захисною реакцією — способом пережити психотравму. Наприклад, інфантилізм можуть спровокувати розлучення батьків, насильство у сім'ї або втрачене з іншої причини дитинство.

Згідно з транзакційним аналізом, у психіці кожної людини співіснують три еґо-стани: Дитина, Дорослий та Батько. У інфанта спостерігається конфлікт між еґо-станами Батька і Дитини, що маніфестується у типових дитячих реакціях опозиції.

Згідно з транзакційним аналізом, психіка кожної людини містить три еґо-стани: Дитина, Дорослий та Батько. У інфанта домінує конфлікт між внутрішніми станами Батька і Дитини, що проявляється у типових дитячих реакціях опозиції.

Для позбавлення інфантилізму не завжди потрібне втручання психолога, за винятком особливих випадків, викликаних тяжкою психотравмою. У більшості ситуацій самокорекцію поведінки можна здійснити самотійно [18], дотримуючись таких рекомендацій:

Інфантильні особи керуються почуттями. Встановіть правило: не ухвалювати негайних рішень. Призначте часовий ліміт (наприклад, 5 хвилин), протягом якого ви зобов'язані провести аналіз ситуації.

Розвиток емпатії через щоденне свідоме змушення себе цікавитися думкою інших, особливо в спірних ситуаціях. Важливо вміти чути та розуміти чужі погляди, навіть якщо ви їх не поділяєте.

Відмова від егоцентризму. Необхідно розвивати здоровий егоїзм у поєднанні з альтруїзмом. Всі соціальні взаємини будуються на взаємній повазі та компромісах.

Перехід від «хочу» до «треба». Заміна позиції «хочу чи не хочу» на терміни «треба» та «повинен». Кожна людина має не лише бажання і права, а й обов'язки. З'ясуйте у рідних, які обов'язки лежать на вас.

Пріоритет співрозмовника, коли перш ніж розпочати розповідь про себе, поцікавтеся справами іншої людини, запитайте про її день або рівень втоми після роботи. Інфанти, як правило, більше говорять, ніж слухають.

Набуття навичок прийняття рішень — тут допоможе не тільки власний життєвий досвід, але й аналіз подій у фільмах, статтях або актуальних світових тем. Щодня розбирайте певний випадок, застосовуючи його до себе.

Навчіться планувати свій день, тиждень, місяць та найближчі роки. Негайно складіть список першочергових завдань.

Вчіться ставити короткострокові та довгострокові цілі, визначати власні ресурси та шляхи їх досягнення.

Визначаєте пріоритети з урахуванням віддаленої перспективи. Ким ви прагнете стати? Що для цього необхідно? Чим доведеться пожертвувати? Щоразу, коли виникає вибір між «хочу» і «треба», складіть перелік придбань та втрат по обох пунктах і оберіть те, що переважає за цінністю.

Забезпечте себе стабільним джерелом доходу, оренуйте житло, задумайтеся про придбання власного будинку (квартири). Якщо ви живете з кимось, щоденно робіть свій внесок: прибирання, приготування їжі, фінансова допомога тощо.

Прохання про «дорослішання» рідних і близьких допомогти вам подорослішати: довіряти, не кидатися на допомогу без прохання, не приймати за вас рішення. Щоб навчитися нести відповідальність за своє життя, необхідно опинитися на самоті (психологічній). Близькі люди повинні лише підтримувати, щоб інфанти не завдали собі шкоди, але повинні припинити проживати життя за нього. Наприклад, болить зуб? Інфанти має сам записатися до лікаря. Не йде? Значить, біль не критичний. Затягнув і зуб треба видаляти? Це досвід. У такі моменти оточуючі мають підтримати («Так, вийшло погано, але тепер ти знаєш, що робити, і наступного разу не допустиш цього»), а не нападати.

Формування реалізму з позбавленням від романтизму, нігілізму та цинізму. Для продуктивного життя необхідний реалізм, але стати ним можна лише на практиці, через особистий досвід.

Прощення та прийняття помилок: Забудьте старі образи, позбудьтеся страху невдачі та критики. Батьки кривдили вас, тому що самі були глибоко нещасні. Всі люди помиляються. Помилки — це корисний ресурс, який допомагає розвиватися та ставати мудрішим.

Інфантильність дитини є наслідком старань батьків. Для одужання необхідно відокремитися від матері і/або батька — і не стільки фізично (переїзд) чи матеріально (працевлаштування), скільки психологічно. Інфантильні особи завжди чують у голові голос критикуючого або опікуючого батька, навіть якщо його немає в живих. Поки зберігається внутрішній Батько, зберігається і напруга, а отже, прагнення піти у свій світ або відтворювати старі дитячі моделі поведінки [36].

Інфантильна травма переживається у ранньому віці. Деякі психологи вважають її довербальною (отриманою до 1 року), інші — травмою,

пережитою до 3 років. Проте найбільш обґрунтованою є версія, що це травма, пережита дитиною будь-якого віку до моменту повного формування психіки (5–6 років).

Якщо подія (стрес) відповідає можливостям психіки або принаймні не є руйнівною, це не інфантильна травма. Інфантильна травма — це надто важка, невимовна, катастрофічна подія для конкретного малюка. У дитини обмежена кількість способів подолання стресу за рахунок зовнішньої реакції через відсутність необхідних ресурсів.

Висновки до розділу 1

Поняття «творчість» (креативність) очевидно тісно корелює з термінами «творча діяльність» та «креативність».

Творча діяльність – це тип людської активності, кінцевим результатом якої є створення чогось якісно нового. Це може бути предмет зовнішнього світу, нова розумова конструкція (що веде до нових знань), або ж нове почуття чи ставлення до дійсності.

Креативність (від лат. creatio – творення) – це термін, який пізніше утвердився у психології. Це інтегральна властивість особистості, що охоплює творчий потенціал та можливості людини. Креативність виявляється в інноваційних перетвореннях у всіх життєвих сферах: мисленні, почуттях, спілкуванні, пізнанні та різних видах діяльності.

Структура креативності є унікальною та своєрідною для кожної особистості. Вона включає поєднання таких креативних явищ:

Мотиваційні (стимул до творення).

Емоційні (чуттєвий аспект).

Інтелектуальні (пізнавальні здібності).

Екзистенційні (світоглядні).

Комунікативні (взаємодія).

Компетентність (володіння необхідними знаннями та навичками).

Аналіз значного обсягу наукової літератури з проблем креативності, яка за останні десятиліття оформилася в самостійний комплексний науковий напрямок (на межі психології, педагогіки, акмеології, філософії та інших наук, де психологія домінує), дозволяє зробити висновок, що сучасні соціально-економічні трансформації потужно стимулюють необхідність постійного вирішення нових, надзвичайно складних завдань.

Людині сьогодення, а тим більше майбутнього, вже не просто бажано, а життєво необхідно оволодівати творчими вміннями, стратегіями та тактиками як інструментарієм для ефективної професійної та іншої діяльності.

На цю обставину, що творчість потрібна людині не лише для створення високохудожніх творів (романів, симфоній, картин) чи наукових гіпотез, але й для елементарного виживання, ще понад 20 років тому прямо вказав Б.Ф. Ломов, вважаючи це цілком очевидним положенням.

Зосереджуючись на цій проблемі, дослідники тривалий час працювали над вивченням найважливіших складових системи творчості: процесу, продуктів, стимулів, творчої особистості та творчої обдарованості.

Узагальнюючи накопичені результати та використовуючи дані інших авторів, науковці прагнуть здійснити попередню розробку (ескіз) загальної концепції творчої людини. Цей образ формувався протягом ХХ століття, особливо у другій половині. Він описує людину, пріоритетно орієнтовану на здійснення творчої, перетворюючої діяльності, яку вона сприймає як натуральну, сутнісну і таку, що визначає сенс її професійного та повсякденного існування.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Опис та характеристика вибірки

Дослідницьку вибірку склали 60 жінок, віком від 32 до 40 років. Середній вік – 35 років. Усі вони заміжні та мають дітей. Лише 10 жінок народилися, вирости та продовжують мешкати у селах, інші особи – уродженки міста Змієва Харківської області. Усі жінки мають вищу освіту. Стосовно роботи, п'ятеро жінок – не працюють, 55 жінок займають різні посади – вчитель, юрист, економіст, соціальний працівник, майстер б'юті-послуг. Жінки були розподілені на групи за видом інфантильної травми, а саме утворилася група з травмою зради та група з травмою несправедливості. В кожній групі по 30 жінок.

2.2. Опис та характеристика методів дослідження

Процедура дослідження включала наступні методики.

1. Клініко-біографічний метод «П'ять травм» (Л. Бурбо).
2. Метод діагностики особистісної креативності (Є. Тунік).
3. Рівень самоактуалізації особистості. (Тест САТ, Опитувальник САМОАЛ).
4. Методика «Визначення соціальної креативності».
5. Тест креативності (Е. Торренс).

Тест «П'ять травм». Для формування основної вибірки учасницям було запропоновано пройти відповідний діагностичний опитувальник, метою якого є виявлення та визначення типу інфантильної травми. Тест містить 200 тверджень; кожні 40 з них спрямовані на оцінку інтенсивності певного виду травматичного досвіду. Згідно з концепцією Л. Бурбо, виокремлюють такі типи травм: травма несправедливості, відкинутості, приниження, покинутості

та зради. Кожен із цих різновидів визначає специфічний спосіб переживання та збереження травматичного досвіду впродовж життя.

Травма відкинутості зазвичай формується у взаємодії з батьківською фігурою тієї ж статі, що й дитина, коли дорослий демонструє відсторонення, нетерпимість або небажання приймати дитину. У подальшому це зумовлює розвиток характерологічних рис за типом «втікача». Для цього досвіду типові переживання непотрібності, сумнівів у власному праві на існування, страху, пригніченості, сорому, нікчемності, внутрішньої ізоляції та почуття другорядності.

Травма покинутості виникає у випадку деструктивної взаємодії з батьками протилежної статі, коли дитина не отримує достатньої уваги чи інтересу. У дорослому віці це часто проявляється у формуванні залежного типу характеру. Для такої травми характерні відчуття емоційного голоду, смутку, безпорадності, самотності, страху, власної незначущості, зневіри та образи.

Травма приниження найчастіше пов'язана з особливостями взаємин із матір'ю. Унаслідок цього у людини формується мазохістичний тип характеру. Основними переживаннями при цьому є сором, вина, відраза, образа, почуття ганьби, приниженість, внутрішні обмеження, потреба «бути гідним», відчуття невизнаності та безпорадності.

Травма зради формується у процесі спілкування з батьком або матір'ю протилежної статі. Вона сприяє розвитку типу характеру, який Л. Бурбо описує як контролюючий. Для цього різновиду травматичного досвіду характерні недовіра, прагнення влади, гнів, внутрішня напруженість, страх, схильність до маніпулювання, а також потреба відчувати власну особливість і компетентність.

Травма несправедливості виникає у взаємодії з батьком чи матір'ю тієї ж статі. У результаті формується ригідний тип характеру. Для цього стану типовими є переживання замкненості, ревнощів, емоційної стриманості, гніву,

розчарування, надмірного почуття обов'язку, провини та страждань, пов'язаних із відчуттям власної недосконалості [28].

Метод діагностики особистісної креативності за Є. Тунік. Методика включає 50 тверджень, кожне з яких передбачає чотири варіанти відповіді: «згоден», «частково згоден», «не згоден» та «важко відповісти». Оцінювання результатів базується на чотирьох основних чинниках, описаних вище, оскільки саме вони безпосередньо пов'язані з рівнем творчого потенціалу особистості. У процесі обробки відповідей формуються чотири окремі показники за кожним фактором та один узагальнений індекс.

Щоб отримати результати, відповіді зіставляються з ключем методики. Визначення рівня прояву кожного з чотирьох факторів креативності здійснюється з урахуванням типу відповіді: за позитивні або негативні твердження, що співпадають із ключем, нараховується 2 бали; відповіді, які частково відповідають ключу («можливо»), оцінюються в 1 бал; варіант «не знаю» має вагу -1 бал. Така система дозволяє виявити як високий рівень творчого потенціалу, так і недостатню креативність, нерішучість або схильність уникати визначеності.

У випадку, коли всі відповіді повністю узгоджуються з ключем і відсутні варіанти «не знаю», максимальна «сира» сума балів може становити 100. Остаточний показник за кожним фактором визначають шляхом додавання відповідей, що збігаються з ключем, та відповідей типу «може бути» (+1 бал), після чого від цієї суми віднімається кількість відповідей «не знаю» (-1 бал за кожен). Чим вищий «сирий» бал за фактором, тим більш творчою, гнучкою, відкритою до нового досвіду, здатною до ризику та до розв'язання складних задач вважається особистість [31].

Тест САТ, Опитувальник САМОАЛ. Поняттям «самоактуалізація» Абрахам Маслоу позначав всебічний, постійний розвиток творчого й духовного потенціалу людини, максимально повну реалізацію її можливостей, здатність адекватно сприймати інших людей, навколишній світ і власне місце в ньому, а також емоційне й духовне багатство, високий рівень психічного

здоров'я та моральних якостей. Як близькі за змістом до терміна «самоактуалізація» часто використовують поняття «особистісний розвиток», «особистісне зростання». Отже, за А. Маслоу, самоактуалізація – це «потреба людини стати тим, ким вона потенційно може бути».

Тест САТ використовується для кількісного вимірювання рівня самоактуалізації. Він містить 126 тверджень, об'єднаних у 14 шкал, кожна з яких відповідає певній характеристиці особистості, схильної до самоактуалізації. Кожен пункт тесту включає два альтернативних формулювання; необхідно уважно прочитати обидва та обрати те, яке більшою мірою відображає власну позицію респондента. До методики додається ключ: за кожне судження, що відповідає критеріям самоактуалізації та обране випробуваним, нараховується 1 бал. Далі підраховується сума балів за кожною зі шкал, після чого обчислюються значення двох інтегральних показників – коефіцієнта «Орієнтація в часі» та коефіцієнта «Підтримка». Саме на основі цих узагальнених даних здійснюється інтерпретація результатів тестування [36].

Метод «Визначення соціальної творчості» А. Батаршева. Даний метод спрямований на оцінку рівня соціальної креативності через самооцінювання поведінкових проявів у нестандартних або складних життєвих ситуаціях. Опитувальник містить 18 запитань, кожне з яких передбачає оцінку вираженості певної особистісної якості або частоти її прояву за дев'ятибальною шкалою: значення «1» відповідає слабкому або рідкісному прояву, тоді як «9» — чіткому та частому.

Сумарний бал дозволяє визначити загальний рівень творчого потенціалу, а також рівень соціальної креативності. Оцінювання здійснюється за такими інтервалами:

- 18–39 балів — дуже низький рівень;
- 40–54 — низький;
- 55–69 — нижчий за середній;
- 70–84 — дещо нижчий за середній;

85–99 — середній;

100–114 — трохи вищий за середній;

115–129 — вищий за середній;

130–142 — високий;

143–162 — дуже високий рівень соціальної креативності.

Для визначення індивідуальних моделей конфліктної взаємодії та стилів поведінки в умовах суперечок серед підлітків було застосовано методику К. Томаса. Опитувальник описує п'ять базових стратегій конфліктної поведінки: змагання, уникнення, пристосування, компроміс і співробітництво. Матеріал поданий у формі 30 пар тверджень, згрупованих 12 способами, де респондент має обрати лише один варіант, що найбільше відповідає його поведінці у визначеній конфліктній ситуації. Аналіз результатів здійснюється шляхом підрахунку балів за кожною шкалою, що дає можливість визначити схильність до певного типу реагування — співробітництва, компромісу, конкуренції, уникнення чи адаптації.

Останньою використаною методикою були «анаграми» (модифікація тесту М. Айзенка), призначені для оцінювання рівня розвитку творчих компонентів мислення, зокрема гнучкості. Учасникам пропонувалося протягом 5 хвилин скласти 48 слів-анаграм із поданих літер, не додаючи інших символів та використовуючи всі наявні. Після виконання підраховувалася кількість правильно складених слів, а результати оцінювалися за такою шкалою:

31 слово і більше — висока гнучкість мислення з елементами оригінальності;

22–30 слів — виражена гнучкість;

17–21 слово — хороші показники гнучкості;

11–16 слів — середній рівень;

10 і менше — інертний тип мислення [28].

Тест креативності Е. Торренса. Дослідник розглядає талант як прояв творчості та описує його через здатність чутливо реагувати на нові завдання,

помічати брак інформації або прогалини у знаннях, а також прагнення поєднувати різнорідні відомості. На думку вченого, креативне мислення зосереджене на виявленні суперечностей у проблемній ситуації, пошуку шляхів їх подолання, формулюванні гіпотез щодо можливого рішення, подальшій їх перевірці, уточненні та підтвердженні або спростуванні сформованих припущень.

Е. Торренс створив комплекс із 12 тестів, об'єднаних у три батареї — вербальну, зорову та слухову. В адаптованій для даного дослідження версії було використано три субтести: «Намалюй картинку», «Заверши фігуру» та «Повтори лінії».

Оцінювання результатів здійснюється за кількома показниками:

1) «Швидкість» — демонструє рівень творчої продуктивності, тобто кількість висунутих ідей.

2) «Оригінальність» — ключовий критерій креативності, що відображає неповторність, нестандартність і специфічність творчого мислення.

3) «Абстракція імені» — характеризує здатність виокремлювати головне, визначати сутність ситуації та здійснювати розумові операції узагальнення й синтезу.

4) «Стійкість до закритості» — свідчить про вміння тривалий час залишатися відкритим до нових ідей, не поспішати з остаточним рішенням, що дозволяє здійснити «мисленнєвий стрибок» та запропонувати оригінальний варіант.

5) «Проробка» — відображає здатність детально опрацювати й розвивати власні творчі задуми.

Тестування може проводитися як індивідуально, так і у груповому форматі. Методика передбачає як кількісну, так і якісну обробку результатів.

Показник «швидкість» визначається лише у другому й третьому субтестах, де до загальної суми включається кількість змістовних відповідей (образів), створених респондентом. При цьому враховуються лише логічні та

адекватні варіанти. Якщо певний рисунок не відповідає критеріям і не може бути оцінений за «швидкістю», він виключається з подальшої обробки.

Недостатніми або такими, що не підлягають оціненню, вважаються:

- 1) малюнки, у яких не використаний запропонований подразник (наприклад, незавершена фігура чи лінії),
- 2) зображення, що являють собою абстракції без смислового навантаження та повторюють одну й ту саму назву,
- 3) зрозумілі, але багаторазово повторені малюнки — вони зараховуються як одна відповідь.

У субтесті №2 важливо враховувати, що якщо респондент використовує дві або більше незавершених фігур для створення одного зображення, оцінка «швидкості» визначається пропорційно кількості задіяних фігур, адже така відповідь вважається нетиповою. У субтесті №3 ситуація з використанням кількох пар паралельних ліній оцінюється інакше: незалежно від їх кількості, за них нараховується лише один бал, оскільки це розглядається як одна ідея.

Показник «оригінальність» розраховується для всіх трьох субтестів на основі статистичної рідкості малюнків:

0 балів отримують поширені, повторювані або схожі між собою зображення;

1 бал — унікальні або нетипові відповіді.

При цьому оцінюється саме малюнок, а не його назва. Підсумковий показник — це сума балів за всі оригінальні зображення.

Оцінювання «Абстракції назви». Цей показник визначається у субтестах №1 та №2 та може становити від 0 до 3 балів:

0 балів. Просте, очевидне, буквальне найменування — однословні назви, що лише позначають категорію об'єкта («сад», «квітка», «гора»).

1 бал. Описові назви, що вказують на властивості зображення або дії персонажа: «Мурка» (кішка), «Ялинка», «Хлопчик хворий», «Чайка, що летить».

2 бали. Образні або емоційні назви, що передають почуття, сенс або настрої: «Таємнича Русалка», «SOS».

3 бали. Абстрактні, філософські назви, які виявляють глибинну ідею малюнка: «Мій звук», «Навіщо йти туди, куди повернешся ввечері».

Оцінювання «Стійкості до закритості». Показник визначається тільки у субтесті №2 та оцінюється в діапазоні 0–2 балів:

0 балів. Форма закривається найпростішим способом: прямою чи кривою лінією, повним зафарбовуванням; літери й цифри також оцінюються як 0.

1 бал. Стимул спершу закривається просто, але зображення доповнюється зовнішніми деталями. Якщо додані елементи розташовані лише всередині закритої фігури — оцінка дорівнює 0.

2 бали. Фігура-стимул залишається відкритою частиною зображення або закривається складною конфігурацією. Також 2 бали нараховуються, якщо відкрита частина включена у складну завершену фігуру. Літери та цифри знову отримують 0 балів.

Оцінювання «Проробки». Цей показник оцінюється у всіх трьох субтестах. Основні правила:

1 бал нараховується за кожну значущу деталь, що завершує чи доповнює вихідну фігуру.

Деталі одного типу (наприклад, усі пелюстки квітки) оцінюються як одна одиниця.

Приклад — квітка: серцевина (1), пелюстки (1), стебло (1), два листки (1), заштрихована поверхня (1) — це 5 балів.

Якщо на малюнку зображено кілька однакових об'єктів, оцінка складається з:

балів за опрацювання першого об'єкта;

+1 балу за ідею множинності («сад дерев», «хмари» тощо).

Якщо кілька об'єктів належать до одного типу, але мають різні унікальні деталі (наприклад, квіти різного кольору), кожна характерна риса оцінюється окремо.

Примітивні малюнки без опрацювання деталей отримують 0 балів.

Після завершення тестування підсумовуються бали за всіма п'ятьма факторами: швидкість, оригінальність, абстракція назви, стійкість до закритості та проробка.

Отримана сума ділиться на 5, після чого визначається рівень креативності:

30 — дуже низький рівень

30–34 — нижче норми

35–39 — трохи нижче норми

40–60 — норма

61–65 — трохи вище норми

66–70 — вище норми

понад 70 — високий, «відмінний» рівень креативності [21].

Висновки до розділу 2

Дослідна вибірка була сформована відповідно до поставлених цілей та завдань дослідження. Її структура відповідає критеріям репрезентативності щодо генеральної сукупності та необхідного обсягу. Учасниць розподілено на дві групи залежно від типу інфантильної травми. Факт наявності тієї чи іншої травми підтверджено результатами діагностики за методикою Л. Бурбо.

Використані методики повністю забезпечують можливість досягнення мети дослідження та вирішення всіх поставлених завдань, оскільки дають змогу комплексно оцінити особливості творчої сфери жінок середнього віку з різними формами інфантильних травм.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Опис та інтерпретація результатів дослідження

Першою було застосовано методика Л. Бурбо, для визначення травматизації досліджуваних. Маємо наступні результати: в експериментальній групі найбільш виражені травми «Покинутого» та «Приниженого». Травми такого типу маскуються під «Залежного» та «Мазохіста» - знову і знову дозволяють повторювати звичні паттерни поведінки відносно себе.

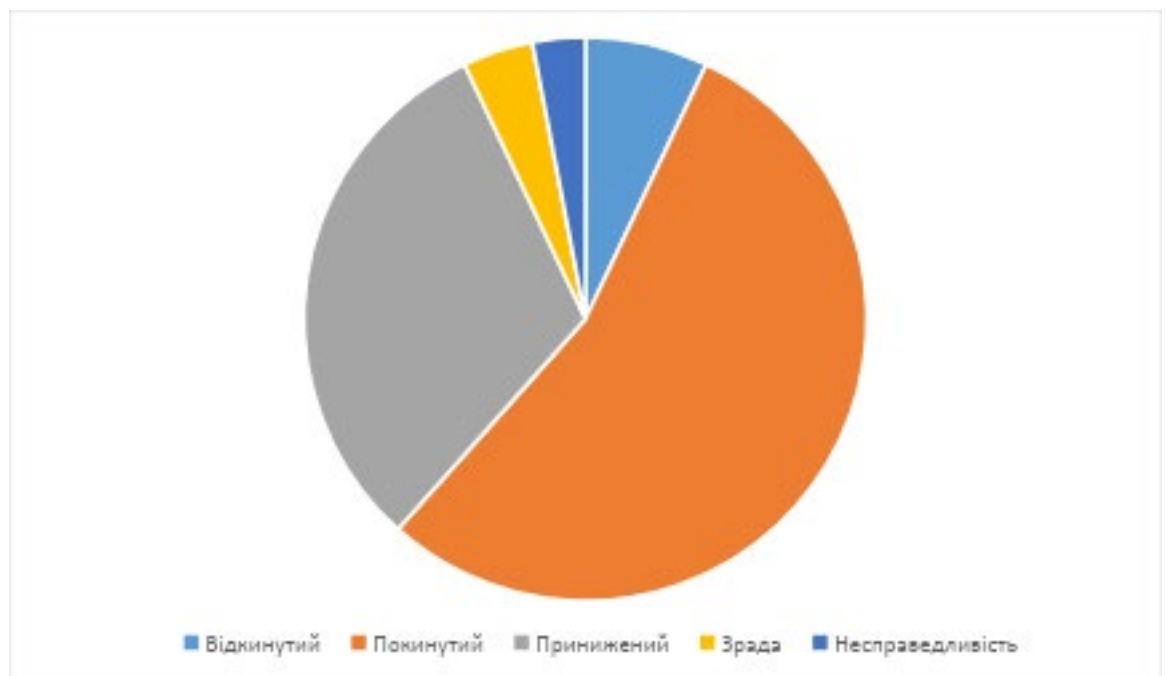

Рис. 3.1. Результати опитування за методикою Л. Бурбо досліджуваних експериментальної групи

Жінки з контрольної групи, навпаки, мали більш вираженими такі травми, як «Зрада», що ховається під маскою «Контролюючий» та «Несправедливість», що прихована за маскою «Ригідний», демонструючи емоційну жорстокість подекуди.

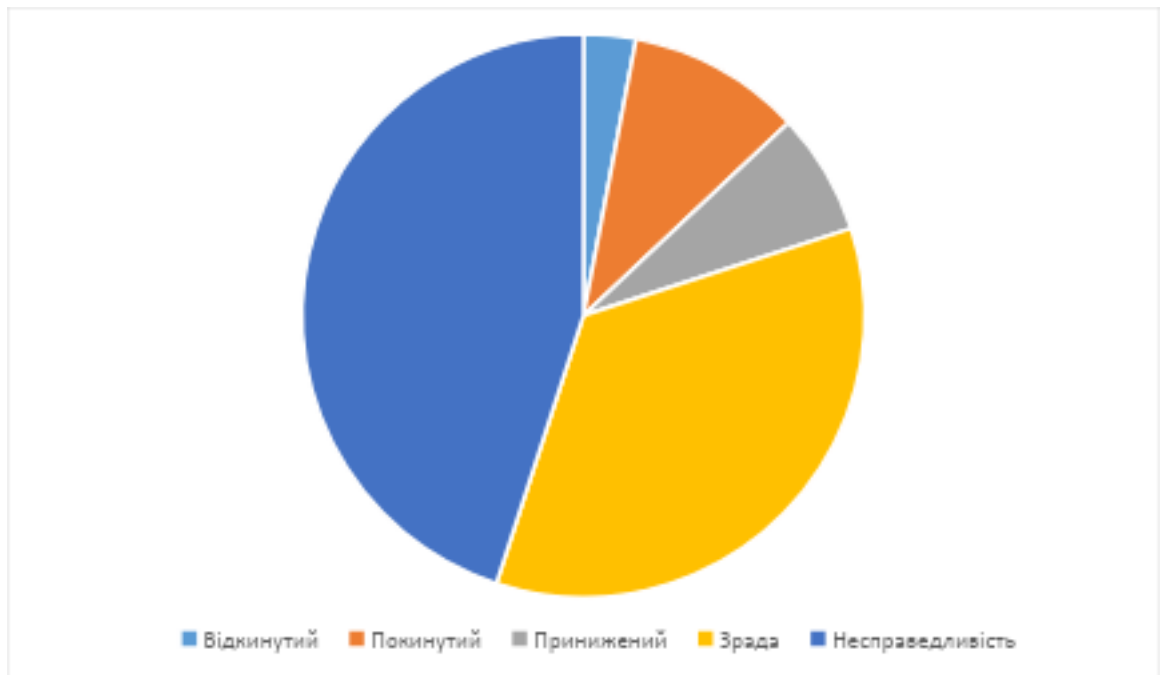

Рис. 3.2. Результати опитування за методикою Л. Бурбо досліджуваних контрольної групи

Порівняльний аналіз результатів опитувальника Л. Бурбо доводить, що у досліджуваних експериментальної групи значно вище виражена травматизація, яку вони маскують відповідними поведінковими масками:

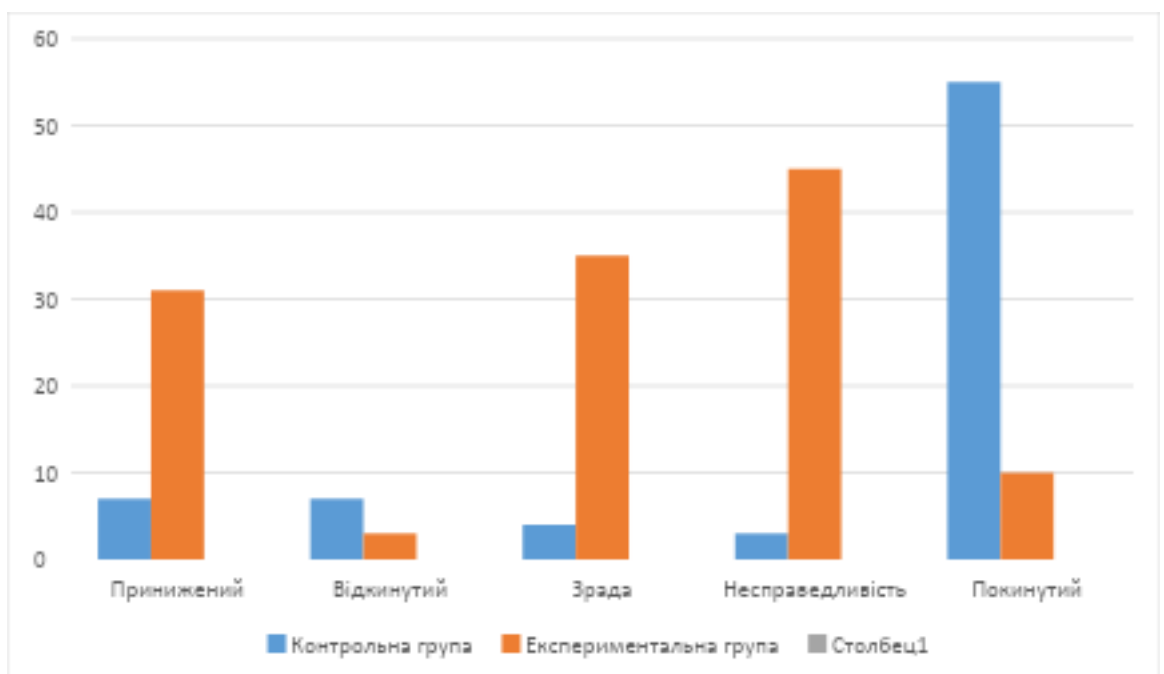

Рис. 3.3. Порівняльний аналіз форм травматизації досліджуваних експериментальної та контрольної груп за методикою Л. Бурбо

Першою травма (Відкинутий) виражена у невеликій кількості досліджуваних, а отже, можна зробити висновок, що це та травма, яка не залежить від наявності чи відсутності травмуючого досвіду.

Друга травма (Покинутий) притаманна досліджуваним з експериментальної групи, але менше виражена в контрольній групі. Це дозволяє зробити висновок про те, що дана травма частіше зустрічається у жінок, які мають травматичний досвід.

Більшість опитаних – 83% відповіли на запитання так, що можна сказати, що їм властиві травми покинутого та приниженого.

Натомість 76% характеризуються травмами несправедливості у поєднанні із травмою зради. Травма відкинутого характерна 50% респондентів.

Кількісні показники було порівняно за допомогою U-критерію Манна-Уїтні. Виразимо різницю за критерієм у таблиці:

Таблиця 3.1

Кількісні показники травми у порівняльному аналізі

№ з/п	Назва травми	Експериментальна група	Ранг	Контрольна група	Ранг
1	Відкинутий	7	2	8	3,5
2	Покинутий	18	9,5	6	1
3	Принижений	18	9,5	8	3,5
4	Зрада	13	8	12	7
5	Несправедливість	11	6	9	5

Отже, за результатами статистичного обчислення бачимо, що U-критерій рівний 5. Різниця між групами є достовірною, оскільки U_{emp} незначний.

Робимо висновок, що травматичний інфантильний досвід дійсно впливає на формування відчуття самотності та приниженості, внаслідок чого формуються відповідні поведінкові паттерни.

Згідно поставлених завдань, ми тестували жінок з інфантильним травматичним досвідом на виявлення творчих здібностей та креативного мислення. Результати дослідження особистісної креативності за Є. Тунік можна спостерігати наочно зображеними на діаграмі.

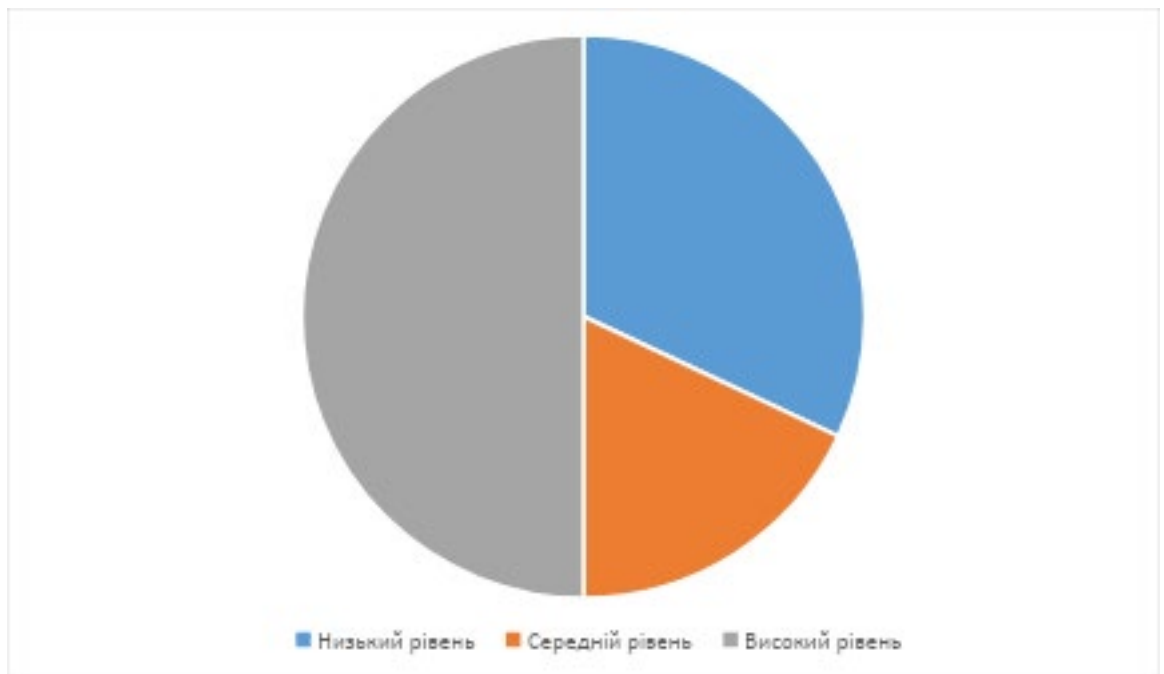

Рис. 3.4. Рівні особистісної креативності досліджуваних експериментальної групи

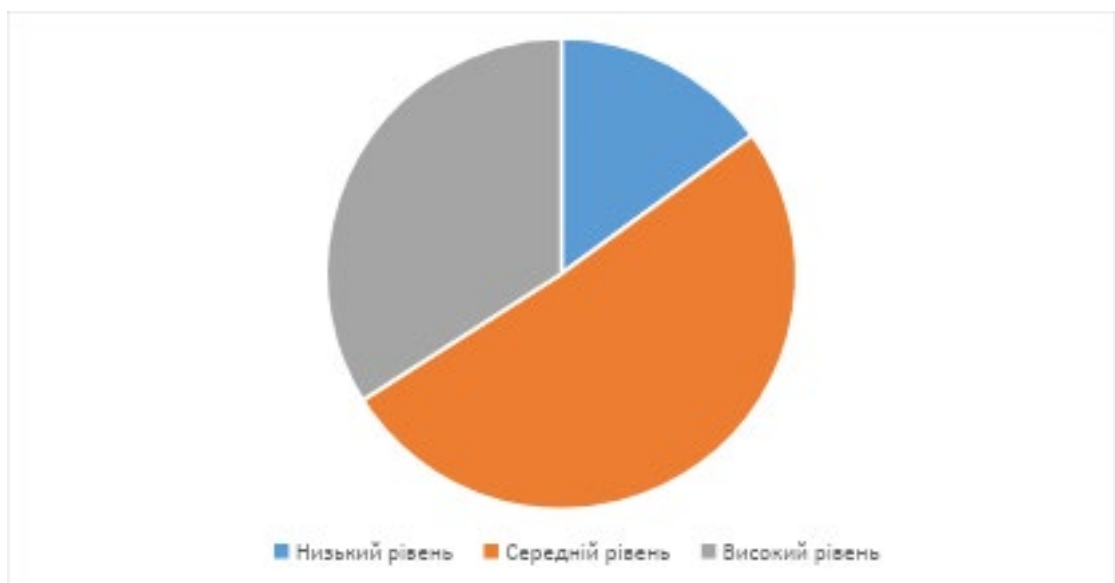

Рис. 3.5. Рівень особистісної креативності досліджуваних контрольної групи

Можна констатувати, що за результатами методики Є. Тунік 50% всієї вибірки показали середній загальний особистісний рівень. Найнижчий загальний рівень креативності виявлено у 32,5% респондентів, які входять до контрольної групи, особистої творчості та 17,5% від загальної кількості вибірки.

Загальний рівень особистої творчості вимірювався сумою балів, сприймається респондентами за різними шкалами – готовність на ризик; цікавість; складність; продуктивність.

В результаті отриманих даних можна зробити висновок, що більшість респондентки (50%) мали середній загальний характер креативності. Середній рівень особистісної креативності характеризується яскраво вираженою допитливістю, можливий пошук нових шляхів та способів мислення, вивчення різних варіантів розв'язання задачі; досить розвинена уява, посидючість, знання складних явищ, завдань; захист своїх ідей.

Третина вибірки (32,5%) мала низький загальний рівень особистої творчості. Досліджувані характеризуються низькими навичками до творчості; низький рівень допитливості, уяви, складності та схильності до ризику. Можна сказати, що люди з таким рівнем особистої творчості важко зацікавитися чимось новим та незвичайним. У більшості випадків вони намагаються уникати складних ситуацій, від яких можуть відхилитися загальноприйняті стандарти, вибираючи простіші та консервативніші способи вирішення проблем, а також почуття дискомфорту та страх перед можливістю ризикнути.

У 50 % респондентів експериментальної групи було виявлено високий рівень особистісної креативності – таких людей найчастіше цікавить все нове, із чим вони стикаються на своєму життєвому шляху. Їм подобається задавати різні, часом каверзні питання, вивчати роботу механічних пристроїв, знаходити нові способи вирішення проблем, читати книги, грати в ігри, карти тощо.

Респонденти з високим рівнем особистісної творчості частіше зосереджені на вирішенні складних завдань, виявляючи наполегливість,

відмовляються від використання сторонньої допомоги та іноді знаходити важкі шляхи, ідеї та способи виходу з ситуацій.

Результати методики окремо по кожній зі шкал зображено на діаграмах нижче:

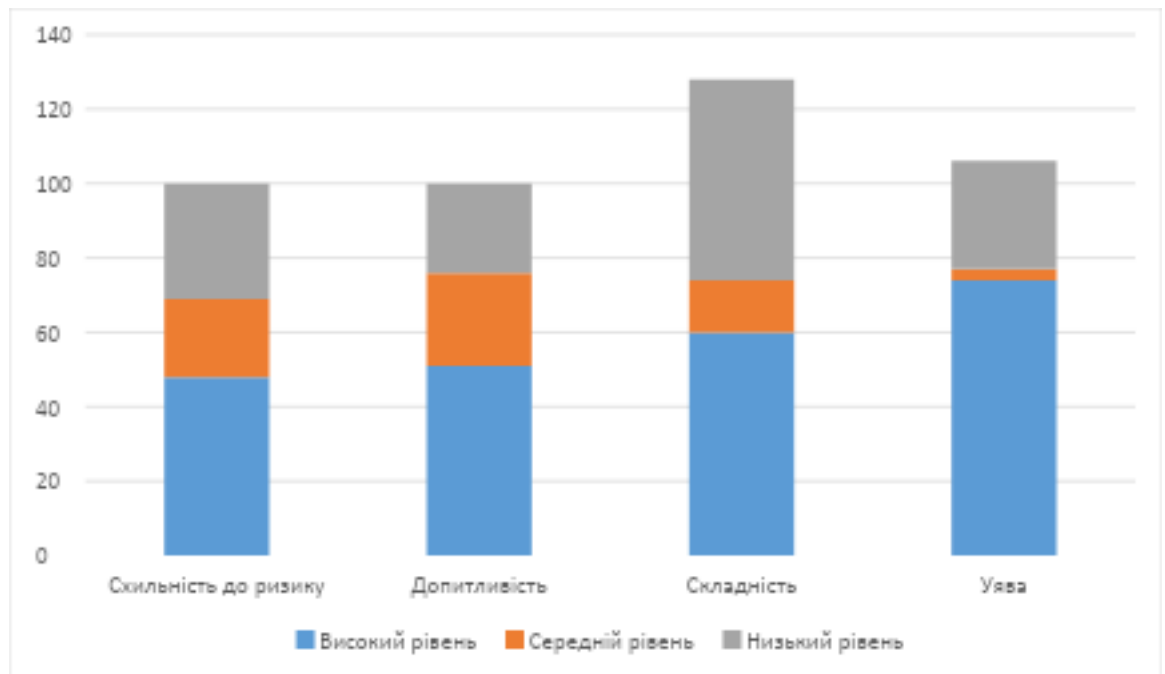

Рис. 3.6. Рівні компонентів особистісної креативності досліджуваних експериментальної групи

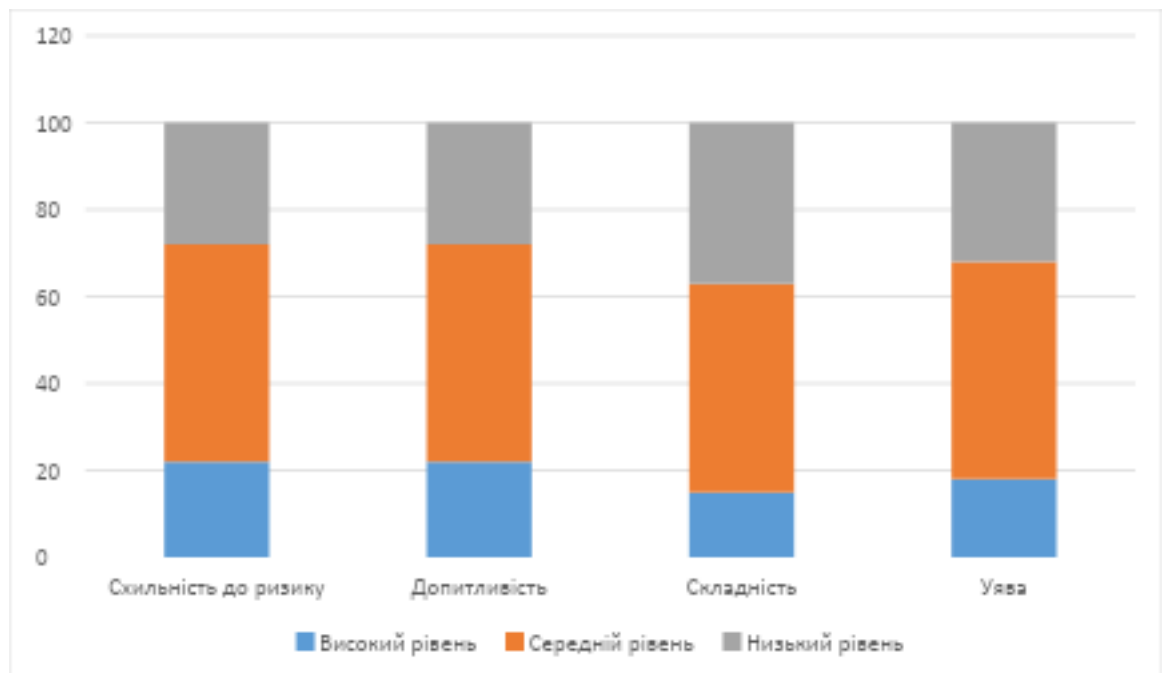

Рис. 3.7. Рівні компонентів особистісної креативності респондентів контрольної групи

Готовність до ризику означає, що суб'єкт готовий на ризик у різних життєвих ситуаціях. Ймовірно, ставить перед собою завищені цілі та намагається їх досягти будь-яким чином. Респонденти з високою схильністю до ризику більш товариські і орієнтовані на встановлення нових контактів із людьми; більшою мірою відкриваються новому та отримують яскраві враження.

Чим вищим є рівень допитливості, тим частіше суб'єкту властива цікавість, тим частіше він виявляє увагу та інтерес до чогось нового; у таких життєвих ситуаціях людина вважає за краще шукати нові способи мислення (шляху); наскільки це можливо; частіше виявляє активні самостійні дії, спрямовані на пізнання будь-якої теми чи діяльності.

Чим вища фантазія суб'єкта, тим частіше він вигадує щось, чого ніколи не бачив; таких людей можна назвати мрійниками; вони це бачать картини, малюнки не так, як більшість – винаходять власні лінії розвитку сюжету.

За допомогою кореляційного критерію Спірмена було виявлено кореляційний зв'язок між компонентами особистісної креативності:

Таблиця 3.2

Результати кореляційних зв'язків у досліджуваних експериментальної групи

Компоненти особистісної креативності	Кореляційний зв'язок	Компоненти особистісної креативності
Схильність до ризику	0,593	Уява
Схильність до ризику	0,692	Складність
Схильність до ризику	0,639	Допитливість
Допитливість	0,639	Уява
Допитливість	0,750	Складність
Уява	0,608	Складність

В результаті кореляційного аналізу з допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена були встановлені позитивні кореляції між усіма шкалами – «схильність до ризику», «цікавість», «складність» та «уява» ($p \leq 0,01$). Виходячи з цього, можна стверджувати, що ризик, цікавість, складність та уява впливають один на одного, тобто чим вищий рівень одного з компонентів особистісної креативності, тим вищими будуть і показники решти компонентів.

Особистісний профіль експериментальної групи зосереджений на показниках ригідності поведінки, самоповаги та ціннісних орієнтаціях.

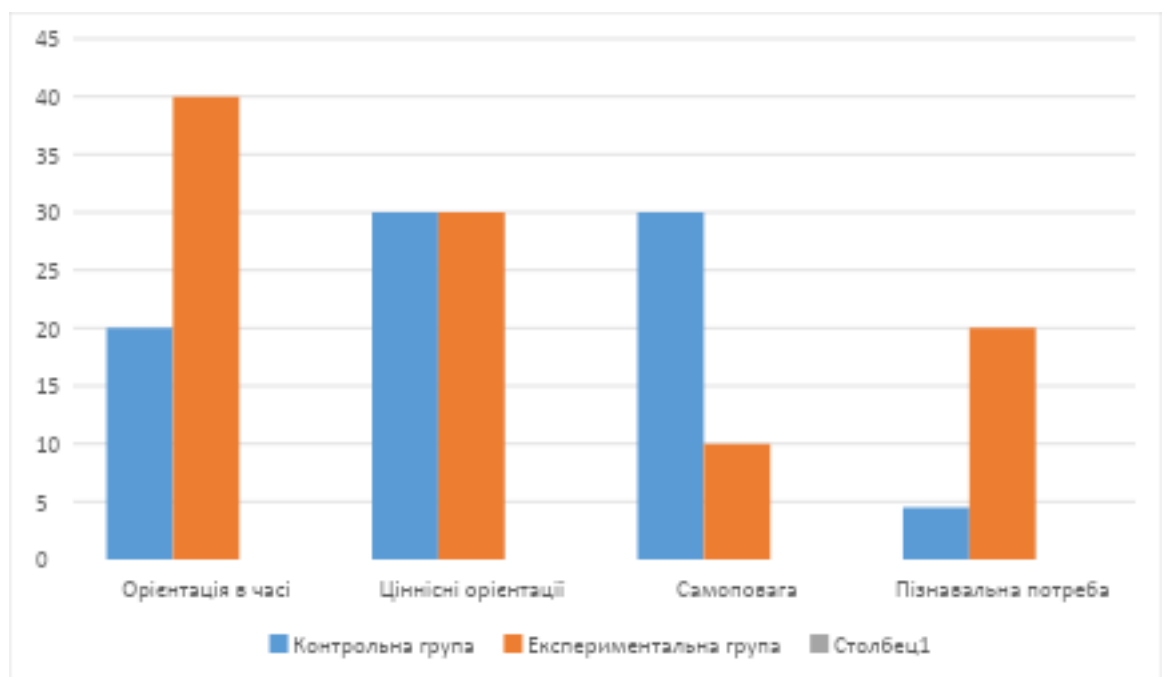

Рис. 3.8. Особистісний профіль показників самоактуалізації респондентів експериментальної та контрольної груп

Проаналізуємо особистісний профіль самоактуалізації особистості досліджуваних експериментальної та контрольної груп. У особистісному профілі контрольної групи найбільш яскраво представлені такі характеристики самоактуалізації, як: ціннісні орієнтації, уявлення про природу людини, гнучкість поведінки, пізнавальні потреби та самоповага.

У цьому випадку, характеристика досліджуваних даної вибірки включає себе схильність досліджуваних сприймати природу людини загалом як позитивну («люди в масі своїй швидше добрі»), високий ступінь гнучкості

випробуваних у реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з оточуючими людьми. Вони здатні швидко і адекватно реагувати на зміну ситуації, що прагнуть набути знання про навколишній світ і цінують свої переваги, а також позитивні властивості характеру та в цілому поважають себе за них.

Досліджувані експериментальної групи чутливі, відчують потребу взаємодіяти з іншими, і водночас потребу в самоті. Вони адекватно оцінюють значущість соціального оточення, воліють до спільного вирішення проблем, значимість відносин у сім'ї та з друзями, хоча при цьому відзначається значне зниження оптимістичного модусу сприйняття.

Самооцінка здоров'я чи загальне переживання здоров'я досліджуваними експериментальної групи на середньому рівні виразності. Виразність суб'єктивного відчуття щастя загалом у всій вибірці випробуваних відповідає середньому рівню.

Для визначення груп випробуваних з різним рівнем суб'єктивного відчуття щастя було проведено кластерний аналіз, який дозволив виявити групи досліджуваних із різним рівнем відчуття щастя. Було отримано два кластера: перший кластер включив у себе досліджуваних з високим і підвищеним рівнем відчуття щастя, а другий із середнім і трохи зниженим рівнем.

У перший кластер увійшли респондентки з високим (20%) та підвищеним (22%) рівнем суб'єктивного відчуття щастя, тобто в діапазоні від 61 до 80 балів.

Другий кластер склали респондентки із середнім та зниженим рівнем щастя (42%), тобто в діапазоні від 40 балів до 61 балу.

Також було важливо виявити детермінанти високого рівня виразності суб'єктивного відчуття щастя. Так, показник суб'єктивного відчуття щастя має прямий зв'язок із такими показниками самоактуалізації особистості, як: орієнтація у часі – ($r=0,36$; $p<0,05$), гнучкість поведінки – ($r=0,40$; $p<0,05$), самоповагу – ($r=0,36$; $p<0,05$), креативність – ($r=0,36$; $p<0,05$), синергія –

($r=0,36$; $p<0,05$), уявлення про природу людини – ($r=0,34$; $p<0,05$) та пізнавальні потреби - ($r = 0,36$; $p <0,05$).

Дані зв'язки можна проінтерпретувати так: високий рівень суб'єктивного відчуття щастя в осіб зрілого віку цієї вибірки визначає здатність випробуваних жити «справжнім», тобто переживати справжній момент свого життя у його повноті, високий рівень гнучкості у реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатність швидко та адекватно реагувати на ситуацію, що змінюється.

Також можна відзначити, що за високого рівня виразності суб'єктивного відчуття щастя, у випробуваних першого кластера виражено самоповагу як здатність цінувати свої переваги, позитивні властивості характеру та поважати себе за них, а також виразність творчої спрямованості особистості.

Високий рівень суб'єктивного відчуття щастя також пов'язаний з вираженістю здатності людини до цілісного сприйняття світу та людей, зі схильністю сприймати природу людини загалом як позитивну, а також пов'язані з виразністю прагнення придбання знань про навколишній світ.

П'ять кореляційних зв'язків виявлено між показником напруженість та чутливість із такими показниками самоактуалізації особи, як: орієнтація в часі – ($r=-0,53$; $p<0,05$), ціннісні орієнтації – ($r=-0,34$; $p<0,05$), сензитивність – ($r=0,50$; $p<0,05$), самоповагу – ($r=-0,41$; $p<0,05$), синергія – ($r=0,36$; $p<0,05$), уявлення про природі людини – ($r=0,34$; $p<0,05$), самоприйняття – ($r=0,36$; $p<0,05$) та прийняття агресії - ($r = -0,37$; $p <0,05$). При вираженості показників самоактуалізації особистості, і в першу чергу, орієнтації у часі, ціннісних орієнтацій, властивих особистості, що самоактуалізується, а також самоповагу та самоприйняття відзначатиметься знижений рівень або повне напруженості, що проявляється у суб'єктивному переживанні важкості виконуваної роботи та потреби у усамітненні у вибірці випробуваних першого кластера.

З іншого боку, вираженість чутливості має прямий зв'язок з вираженістю сензитивності, тобто суб'єктивне переживання важкості виконуваної роботи, необхідність взаємодіяти з іншими та потреба в усамітненні пов'язані з тим,

якою мірою людина віддає собі звіт у своїх потребах та почуттях, наскільки добре відчуває та рефлексує їх.

Можна констатувати, що, за результатами методики «Визначення соціальної креативності» 57,5% досліджувані експериментальної групи показали вищий рівень соціальної креативності, ніж 27,5% респондентів мали середній соціальний статус.

Креативність 12,5% опитаних охарактеризували рівнем нижче за середній, а 2,5% – високий рівень соціальної творчості. Низький рівень соціальної креативності серед респондентів не виявлено.

З цього випливає, що у більше ніж половини досліджуваних експериментальної групи розвинена соціальна креативність, що передбачає творчу спрямованість. Особистість у сфері самореалізації, самозбереження особистості (стажування самостійність, позитивна свобода, автономія), чітка ціннісна орієнтація самоактуалізація, підвищена чутливість до себе, спонтанність поведінки та пряме вираження почуттів.

Крім того, висока соціальна креативність передбачає переваги (свідомий вибір) особистості готовність розширювати кругозір, вдосконалення знань. Для меншості респондентів із рівнем соціальної креативності нижче підвищилася середня, характерна спрямованість на професійну діяльність залучення до виробничого процесу, акцент на дотриманні стандартів та вимог творчості, тобто. характерний помірний рівень самореалізації та її параметри.

Прийняття агресії також має прямий зв'язок та показником самооцінки здоров'я – ($r = -0,37$; $p < 0,05$). Тобто, здатність випробуваних першого кластера приймати своє роздратування, гнів та агресивність як природний прояв людської природи пов'язаний із загальним переживанням стану здоров'я та фізичної «форми». При виразності вміння приймати своє роздратування як природний прояв людської природи буде відсутня неадекватність самооцінки свого здоров'я, і навпаки.

Орієнтація в часі має прямий зв'язок з показником ступінь задоволеності повсякденною діяльністю – ($r=0,36$; $p<0,05$), тобто задоволеністю

повсякденною діяльністю. Чим вища здатність випробуваних цієї вибірки жити «справжнім», вміння переживати справжній момент свого життя у всій його повноті, вміння відчувати нерозривність минулого, сьогодення та майбутнього, і бачити своє життя цілісним, тим вище задоволеність повсякденною діяльністю.

Таким чином, кореляційний аналіз Пірсона на вибірці досліджуваних першого кластера показав:

- високий рівень суб'єктивного відчуття щастя в жінок зрілого віку з інфантильними травмами визначає здатність піддослідних жити «справжнім», то є переживати теперішній момент свого життя у всій його повноті, високий рівень гнучкості у реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатність швидко та адекватно реагувати на ситуацію, що змінюється;

- при високому рівні виразності суб'єктивного відчуття щастя, виражено самоповагу як здатність цінувати свої переваги, позитивні властивості характеру та поважати себе за них, а також виразність творчої спрямованості особистості;

- високий рівень суб'єктивного відчуття щастя пов'язаний з вираженістю здібності людини до цілісного сприйняття світу і людей, схильністю сприймати природу людини загалом як позитивну, з виразністю прагнення набуття знань про навколишній світ;

- при вираженості показників самоактуалізації особистості, у першу чергу, орієнтації в часі, ціннісних орієнтацій, а також самоповагу та самоприйняття відзначатиметься знижений рівень або повне напруження, яке проявляється у суб'єктивному переживанні важкості виконуваної роботи та потреби усамітнення;

- суб'єктивне переживання важкості виконуваної роботи, необхідність взаємодіяти з іншими і потреба в усамітненні пов'язані з тим, якою мірою людина усвідомлює свої потреби і почуття, наскільки добре відчуває та рефлексує їх;

- при виразності вміння приймати своє роздратування як природний прояв психіки буде відсутня неадекватна самооцінка свого здоров'я;
- чим вища здатність жити «справжнім», вміння переживати справжній момент свого життя у всій його повноті, вміння відчувати нерозривність минулого, сьогодення та майбутнього, і бачити своє життя цілісним, тим вище задоволеність повсякденною діяльністю.

Таким чином, на вибірці піддослідних з високим та підвищеним рівнем суб'єктивного відчуття добробуту та щастя гіпотеза дослідження про те, що вираженість суб'єктивного відчуття щастя має прямий зв'язок з рівнем виразності самореалізації особистості (чим вищий рівень виразності характеристик самореалізації особистості, тим паче виражена ступінь суб'єктивного благополуччя та щастя), знайшла своє підтвердження.

Для перевірки відповідності суб'єктивної самооцінки креативності реальним показникам було проведено тестування за методикою Е. Торренса. Ця методика включає три субтести: «Намалюй картинку», «Заверши фігуру» та «Повторювані лінії», які в комплексі дозволяють оцінити загальний рівень творчих здібностей. Кожен субтест містить власні критерії оцінювання: швидкість продукування ідей, оригінальність, рівень абстракції, стійкість до закритості та ступінь опрацювання деталей.

Учасниці експериментальної групи, яких додатково перевіряли за методикою Торренса, продемонстрували результати в межах від 70,8 до 60,4 балів із максимально можливих 72. Це дало підстави віднести їх до групи з високим рівнем інтелектуального розвитку. Найбільш складним для цієї категорії учасниць виявився субтест «Повторювані лінії»: під час виконання цього завдання зменшувалася кількість нових ідей, що потребувало більшого часу та зусиль. Загалом респонденток із високими показниками інтелектуального розвитку можна охарактеризувати як творчих, продуктивних, здатних виділяти ключові елементи проблеми, глибоко її розуміти та знаходити нестандартні шляхи вирішення. Таким чином, їхня позитивна самооцінка креативності підтвердилася об'єктивними показниками.

На відміну від них, респондентки із середнім рівнем інтелектуального розвитку продемонстрували нижчі результати — від 58,8 до 15 балів. Значна частина цієї групи не виконала субтест «Повторювані лінії», інші ж — виконали завдання частково, що призвело до низьких підсумкових результатів. У субтестах «Заверши фігуру» та «Намалюй картинку» ці респондентки виконували завдання однотипно, не демонструючи виражених проявів креативності. Додаткові труднощі виникали при необхідності назвати створені зображення, що свідчить про складність у виділенні суттєвих ознак та формулюванні узагальнень.

Отримані результати дають підстави говорити про те, що для цієї групи характерна ригідність мислення, схильність до використання шаблонних образів і труднощі у підтриманні відкритості до нових ідей протягом тривалого часу. Під час виконання завдань вони часто спиралися на знайомі образи з мультфільмів або телепрограм, що також знижувало рівень оригінальності їхніх відповідей.

Для об'єктивного визначення взаємозв'язку між самооцінкою власних творчих здібностей та фактичними результатами було проведено кореляційний аналіз за критерієм Пірсона.

Таблиця 3.3

Результати кореляційного аналізу показників «тесту креативності

Е. Торренса

Показники за тестом креативності	Досліджувані якості за методикою Є. Тунік			
	Допитливість	Уява	Складність	Схильність до ризику
Оригінальність	0,410	0,523	0,457	0,375
Абстрактність	0,521	0,531	0,534	0,425
Розпрацьованість	0,524	0,632	0,544	0,492
Швидкість	0,413	0,512	0,411	0,498

Отримані результати засвідчили тісну кореляцію між показником «розпрацьованість» за тестом креативності Е. Торренса та «допитливістю» за методикою Є. Тунік ($r=0,574$ при $p \leq 0,01$) та, відповідно, показниками «розпрацьованість» і «уява» ($r=0,632$ при $p \leq 0,01$). Дещо нижчий коефіцієнт кореляції між показниками «швидкість» й «допитливість» ($r=0,421$ при $p \leq 0,01$) та «швидкість» й «складність» ($r=0,411$ при $p \leq 0,01$), ми пояснюємо це тим, що прагнення пізнати нове, й вирішити складні завдання потребує від досліджуваного більше вольових зусиль та витрати часу.

Отже, враховуючи зведені дані всіх застосованих методик, можемо стверджувати, що гіпотеза, яка полягала у твердженні, що рівень творчих здібностей жінок з травмами зради та несправедливості буде нижчим, ніж у жінок з травмами відторгнутості та приниження, вважаємо підтвердженою. Доказами цьому слугують результати, які фіксують «сприятливу» характерологічну структуру експериментальної групи досліджуваних, яку склали жінки з травмами приниження та покинутості, для розвитку творчості та сублімації переживань в креативну складову.

На відміну від жінок з травмами зради та несправедливості, які більше занурюються в кар'єрну чи особистісну самореалізацію, жінки експериментальної групи знаходять вихід емоційному напруженню саме через сублімацію в творчих підходах вирішення складних завдань.

Цьому відповідають і результати за методиками Є. Тунік та Е. Торренса, яку підтверджують сформованість необхідного переліку якостей для прояву нестандартного, творчого мислення.

Висновки до розділу 3

Отже, враховуючи зведені дані всіх застосованих методик, можемо стверджувати, що гіпотеза, яка полягала у твердженні, що рівень творчих здібностей жінок з травмами зради та несправедливості буде нижчим, ніж у жінок з травмами відторгнутості та приниження, вважаємо підтвердженою. Доказами цьому слугують результати, які фіксують «сприятливу»

характерологічну структуру експериментальної групи досліджуваних, яку склали жінки з травмами приниження та покинутості, для розвитку творчості та сублімації переживань в креативну складову.

На відміну від жінок з травмами зради та несправедливості, які більше занурюються в кар'єрну чи особистісну самореалізацію, жінки експериментальної групи знаходять вихід емоційному напруженню саме через сублімацію в творчих підходах вирішення складних завдань.

Цьому відповідають і результати за методиками Є. Тунік та Е. Торранса, яку підтверджують сформованість необхідного переліку якостей для прояву нестандартного, творчого мислення.

ВИСНОВКИ

1. У ході теоретичного аналізу наукових джерел було з'ясовано, що творча сфера особистості формується під впливом комплексу когнітивних, емоційних та мотиваційних факторів, а інфантильні травми відіграють важливу роль у детермінації особистісного розвитку. Психологічні травми раннього дитинства визначають особливості емоційної регуляції, рівень ригідності мислення, самооцінку та здатність до творчого самовираження, що теоретично обґрунтовує зв'язок між характером травми та розвитком творчого потенціалу жінок середнього віку.

2. Дослідження рівневих особливостей творчих здібностей показало, що жінки з менш вираженими інфантильними травмами характеризуються вищим рівнем особистісної креативності, відкритістю до нового досвіду та більшою здатністю до ризику. Натомість респондентки з травмою покинутості або приниження виявляють нижчу гнучкість і меншу варіативність творчих проявів, що засвідчує залежність творчих здібностей від раннього емоційного досвіду.

3. Аналіз рівневих показників самоактуалізації засвідчив, що жінки з меншою вираженістю інфантильних травм мають більш розвинені ціннісні орієнтації, вищу пізнавальну активність, гнучкість поведінки та самоповагу. Це свідчить про їхню здатність до внутрішньої самореалізації та більш успішного використання власного творчого ресурсу. Натомість у групі з вираженими травмами відзначено знижені показники самоактуалізації та тенденцію до емоційної ригідності.

4. Порівняння показників гнучкості та оригінальності творчого мислення показало, що травма впливає на здатність мислити нестандартно. Жінки з травмою несправедливості або зради продемонстрували вищу гнучкість мислення та більшу оригінальність відповідей. Жінки з травмами покинутості або приниження виявили підвищену фіксованість мислення, труднощі з переключенням між завданнями та тенденцію до стереотипності.

5. Визначення рівневих характеристик уяви засвідчило, що інфантильні травми впливають на складність, ригідність та стереотипність образів. У жінок з глибшими травматичними переживаннями спостерігалася вища фіксованість уявлень і менша здатність створювати складні та оригінальні образи. Жінки з меншою травматизацією виявили більш розвинену гнучкість уяви, здатність до модифікації образів і більшу варіативність асоціацій.

6. Оцінка особливостей творчої уяви підтвердила її тісний зв'язок із характером інфантильних травм. У респонденток з більш адаптивним емоційним досвідом творчі образи відзначалися багатовимірністю, деталізованістю та інноваційністю. Натомість у жінок із тяжкими інфантильними травмами простежувалася тенденція до спрощених, повторюваних або емоційно забарвлених, але негнучких образів.

7. Отримані результати доводять, що інфантильні травми є вагомим психологічним фактором, який в достатній мірі впливає на розвиток творчої сфери жінок середнього віку. Тип та інтенсивність ранніх травматичних переживань визначають рівень гнучкості мислення, особистісної креативності, самоактуалізації та якісні характеристики уяви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ferrari J. R. Life regrets by avoidant and arousal procrastinators: Why put off today what you will regret tomorrow? *Journal of Individual Differences*. 2009. Vol. 30. № 3. P. 163–168.
2. Iiin M. The Need to Study Psychological Infantilism. *Fundamental and Applied Researches In Practice of Leading Scientific Schools*, 2017, 1 (19), 113-120.
3. Mykhailo Ilin. How psychological Infantilism affects the self-presentation of an individual: to the issue of social integration. *Association Agreement: Driving Integrational Changes. Monograph*. Edited by Dei M., Rudenko O., Tsekhmister Ya. Lunov V. Chicago: Accent Graphics Communications. 2019, 745-753.
4. Антоненко І. Ю. Особливості механізмів психологічного захисту в системі педагогічної взаємодії [Текст] : автореферат... канд. псих. наук, спец.: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Х. : Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2010. 20 с.
5. Байер О. О. Життєві кризи особистості: навч. посібник. Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 244 с.
6. Чабан О. С., Хаустова О. О. Психологічна травма: діагностика, клініка, терапія. К. : Медкнига, 2018. С. 39-53.
7. Черножук Ю. Г. Психологія творчості: навч. посібник. для студентів педагогічних ВНЗ. О. : Держ. заклад ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. 182 с.
8. Бурянов М. П. Психологічний інфантілізм і сучасні проблеми. *Журнал нервопатології і психіатрії*. 1999. № 1. С. 158–199.
9. Варій М. Й. Психологія: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] [2-ге вид.]. К. : Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
10. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей : автореферат дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 44 с.

11. Галян І. М. Психодіагностика. Навч. посібник. К. : Академвидав, 2009. 464 с
12. Горностаї П. П., Психологія життєвої кризи. К. : Агропромвидав, 1998. 348 с.
13. Гребенникова В. М. Інфантилізація молоді як актуальна проблема соціально-психологічної безпеки держави. Науково-методичний електронний журнал «Концепт». 2016. URL: <http://ekoncept.ru/2016/56412.htm>
14. Гриневич Є. Г., Лінський І. В. Спільні і специфічні маркери розвитку психічних та поведінкових розладів внаслідок надзвичайних подій в якісно відмінних контингентах постраждалих. *Архів психіатрії*. 2006. Т. 12. № 1–4. С. 16–21.
15. Дерев'яних Е. А. Соціальний інфантилізм в молодіжному середовищі. Наукове товариство студентів XXI століття. Громадські науки : зб. ст. по мат. XXV Міжнар. студ. наук.-практ. конф. № 10 (24). URL: [http://sibac.info/archive/social/10\(24\).pdf](http://sibac.info/archive/social/10(24).pdf)
16. Єфремова Г. І. Соціально психологічні чинники інфантилізму в безробітній молоді, психологічні механізми подолання. Київ : Академвидав, 2008. 154 с.
17. Єфремова. Г. З. Соціальний інфантилізм студентської молоді як фактор протистояння сучасному суспільству. Інтернет журнал «Науко введення». 2014. № 6. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/09PVN614.pdf>.
18. Загальна психологія: Хрестоматія. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Навчальний посібник. К. : Каравела, 2015. 640 с.
19. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с
20. Зливков В. Л. Почую лише те, що схочу, або декілька слів про психологічний захист. *Людина і світ*. 1990. № 3. С. 22–28.
21. Ільїн М. В. Проблема дослідження інфантильності особистості: медикопсихологічні та соціальні чинники. *Актуальні проблеми психології: Зб.*

наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ : ПП Лисенко, 2015. Т. ІХ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 8, 343-352.

22. Карпенко Н. А. Зміст та структура творчого потенціалу особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: зб. наук. праць; гол. ред. В. Середа*. Львів: ЛьВДУВС, 2014. Вип. 1. С. 52–65.

23. Клименко В. В. Психологія творчості: навч. посібник для вищих навч. закладів. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». К.: Центр навч. літератури, 2006. 480 с.

24. Корольчук М. С. Психодіагностика : Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. І. Осьодло, М. С. Корольчук (заг.ред.). К. : Ельга; Ніка-Центр, 2004. 399 с.

25. Кульчицька О. І. Специфіка дитячої обдарованості. *Обдарована дитина*. 2001. № 1. С. 3–10

26. Міщиха Л. П. Психологія творчості: навч. посібник. *Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника*. Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 447 с.

27. Музика О. Л. Інвенційно-стратегіальна модель розвитку творчо обдарованої особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць*. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. № 12 (37). С. 130 – 136.

28. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Вид. 2-е, стер. К. : Кондор, 2015. 469 с.

29. Павловський П., Завадзький Л., Завадзький Б. Динаміка співвідношення між перцепцією травми, емоційною реактивністю та загостренням симптомів посттравматичного стресового розладу після перенесення катаклізму паводку. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 338 с. С. 141–158.

30. Палій А. А. Диференціальна психологія [Текст]: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 429 с.

31. Приходько, Ю. О. Практична психологія : Введення у професію : навч. посібник. 3-тє вид. К. : Каравела, 2012. 248 с.
32. Психологія творчості: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
33. Савчин М. В. Вікова психологія [Текст] : Посібник для студ. вищ. навч. закладів. М-во освіти і науки України. Дрогобич : Відродження, 2001. 287 с.
34. Сергеєнкова О. П. Загальна психологія. К. : Центр учбової літератури, 2012. 296 с
35. Форманюк Ю.В. Егоцентризм як прояв інфантильності. Наука і освіта. 2013. № 7. 98-102. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_7_23.
36. Форманюк Ю.В. Місце інфантильних рис в структурі особистості. Вісник ОНУ ім. Мечникова, І. І. Психологія. 2016. Том 21, 2 (42). 205-211.
37. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 210 с.
38. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : [навч. посіб.]. К. : Вища шк., 2004. 679 с.
39. Яценко Т.С. Компромiс свiдомого i несвiдомого в контекстi проблеми адаптацiї суб'єкта. Психологiчне консультування i психотерапiя. Харкiвський нацiональний унiверситет iменi В. Н. Каразiна. 2014. № 1-2. 37-52.

Анотація

Мета кваліфікаційної роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні психологічних особливостей творчої сфери жінок середнього віку з різними типами інфантильних травм.

В ході дослідження було визначено та обґрунтовано показники впливу на творчі здібності жінок середнього віку набутих ними інфантильних травм. Було підтверджено, що рівень творчих здібностей жінок з травмами зради та несправедливості є нижчим, ніж у жінок з травмами відторгнутості та приниження. Доказами цьому слугують результати, які фіксують «сприятливу» характерологічну структуру експериментальної групи досліджуваних, яку склали жінки з травмами приниження та покинутості, для розвитку творчості та сублімації переживань в креативну складову. На відміну від жінок з травмами зради та несправедливості, які більше занурюються в кар'єрну чи особистісну самореалізацію, жінки з травмами приниження та покинутості знаходять вихід емоційному напруженню саме через сублімацію в творчих підходах вирішення складних завдань.

Результати дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів, соціальних працівників та психологічних служб.

Висунута гіпотеза про те, що рівень творчих здібностей жінок з травмами зради та несправедливості буде нижчим, ніж у жінок з травмами відторгнутості та приниження – підтверджена.

Ключові слова: травматизація, творчість, інфантильність, жінки, середній вік.

Annotation

The purpose of the qualification work is the theoretical substantiation and empirical study of the psychological features of the creative sphere of middle-aged women with various types of infantile trauma.

In the course of the study, indicators of the influence of infantile trauma acquired by middle-aged women on their creative abilities were determined and

substantiated. It has been confirmed that the level of creativity of women with traumas of betrayal and injustice is lower than that of women with traumas of rejection and humiliation. This is evidenced by the results, which record the "favorable" characterological structure of the experimental group of subjects, which was composed of women with traumas of humiliation and abandonment, for the development of creativity and the sublimation of experiences into a creative component. Unlike women with traumas of betrayal and injustice, who are more immersed in career or personal self-realization, women with traumas of humiliation and abandonment find an outlet for emotional stress precisely through sublimation in creative approaches to solving complex tasks.

The results of the study can be used in the work of practical psychologists, social workers and psychological services.

The hypothesis that the level of creative abilities of women with traumas of betrayal and injustice will be lower than that of women with traumas of rejection and humiliation is confirmed.

Key words: traumatization, creativity, infantility, women, middle age.